

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovičų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorių edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weysenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

„MAGIŠKASIS KAMBARYS“: GYVYBINGA IR PRISITAIKANTI VAISTINĖLĖS TRADICIJA LIETUVOS BAJORŲ NAMUOSE

MARIUS DARAŠKEVIČIUS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilniaus dailės akademija

Anotacija. Straipsnyje aptariamos vaistinėlės atsiradimo ir paplitimo priežastys, patalpos paskirtis, būdinga vieta namo planavimo struktūroje, ryšiai su kitomis patalpomis, interjero įranga, taip pat vaidmuo dvaro kasdienybės kultūroje. Nagrinėjant vienos patalpos – vaistinėlės – bajorų namuose atvejį, kartu siekiama parodyti ir namų planavimo kaitą XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kaip jie prisitaikė prie pakitusio higienos, asmeninės erdvės suvokimo, aktyvėjančio dvaro savininkų įsitraukimo į bendruomenės gydyimą, valgymo ir svetingumo kultūros pokyčių.

Reikšminiai žodžiai: vaistinėlės, dvarų medicina, dvarai, interjeras, dvarų kultūra, išsilavinimas, valgomojo kultūra, modernizacija, Lietuva.

[...] vaistinėlė – magiškiausia Šateinių¹ vieta. Magiškiausias kambarys. Dieve švenčiausias! [...] Tai kambarys, kurio sienas sudarė stalčiukai. Visas kambarys buvo vien iš stalčiukų. [...] Ant lentynų stovėjo įvairiausi variniai, stebuklingo aukso *vermeille* atspalvio indeliai, o stalčiuokuose – visokios esencijos, prieskoniniai.²

Czesławo Miłoszo (1911–2004) prisiminimuose ir kūryboje ne kartą atsirandanti Šetenių dvaro vaistinėlė (lenk. *apteczka*) taikliai perteikia šios patalpos vietą namuose, jos paskirtį bei vaidmenį bajoriškoje kultūroje. Didesniuose bajorų namuose esanti vaistinėlė buvo kaip atskira specializuota podėlio patalpa, skirta vaistams, trauktinėms ir skanėstams gaminti, laikyti, o kartais ir lankytojams priimti. Mažesniuose namuose šią atskirą patalpą atstodavo speciali spinta valgomajame.

Lietuvos bajorų namų vaistinėlės ir jų vaidmuo dvaro kasdienybės kultūroje iki šiol sistemingai netyrinėta. Bendrame medinės dvarų architektūros tyrimų kontekste vaistinėlės mini architektūros istorikė Dalė Puodžiukienė³, keletas vaistinėlių taip

1 Dabar – Šetenių kaimas.

2 *Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas. Pokalbiai su Aleksandru Fiutu*, vertė Birutė Jonuškaitė, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 148.

3 Dalė Puodžiukienė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.* Daktaro disertacija: humanitariniai mokslai: menotyra (03H). Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.

pat identifiikuota Lietuvos dvarų sodybų atlaso I ir II tomuose⁴. Vaistinėlių paplitimo XVIII a. bajorų gyvenamojoje aplinkoje klausimas buvo paliestas dailėtyrininkės Dalios Ramonienės straipsnyje⁵, o istorikė Olga Mastianica, tirdama kilmingų panelių švietimą XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje, aptarė ir medicininio merginų išsilavinimo aspektą⁶. Gerokai plačiau nei dvarų vaistinėlės iki šiol tyrinėtose miesto ir vienuolynų vaistinėse. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaistinių įkūrimą, jų raidą, dirbusius vaistininkus analizavo Alfonsas Kaikaris⁷ ir Almantas Bagdonavičius⁸. XVI a. Vilniaus vaistines ir vaistininkus tyrinėjo Raimonda Ragauskienė⁹. Miesto vaistinių tinklą iki XVIII a. pabaigos, jų kasdienę veiklą, gydomąsias medžiagas, vaistų gamybos ir vartojimo ypatybes nagrinėjo Monika Ramonaitė¹⁰.

Lenkijos farmacijos istorikų darbuose Abiejų Tautų Respublikos bajorų dvarų vaistinėlės kaip atskiras tyrimų objektas, pratęsiantis XIX a. pirmojoje pusėje pradėtus vaistinėlių istorijos aprašymus¹¹, sistemingai analizuojamas nuo XX a. antrosios pusės¹². Šiuolaikiniuose etnologiniuose ir medicinos bei farmacijos istorijos tyrimuose, apžvelgiančiuose dvaro ir gydymo vaidmenį kaimo visuomenėje¹³,

- 4 *Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, d. I: *Šilalės rajono savivaldybė*, sudarytoja Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012; *Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, d. II: *Pagėgių savivaldybė*, sudarytojai Rasa Butvilaitė, Martynas Purvinas, Marius Iršėnas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- 5 Dalia Ramonienė, Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla 2014, p. 286.
- 6 Olga Mastianica, *Praverus namų duris. Moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pab. – XX a. pr.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 44.
- 7 *Alfonsas Kaikaris. Lietuvos farmacijos istorija. Atsiminimai*, sudarytoja Vilma Gudienė, Kaunas: Sveikatingumo ir medicinos reklamos centras, 2000, p. 15–41.
- 8 Almantas Bagdonavičius, Kauno miesto medicinos ir farmacijos raidos bruožai XVI–XVIII a., in: *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lituaniae*, Kaunas: Kauno medicinos akademijos Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, 1993, t. 1, p. 55–91; Idem, medicinos raida Kėdainiuose XVII–XX a. pradžioje, in: *Žemaičių praeitis*, d. 2, ats. redaktorius Adomas Butrimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 95–106; Idem, Iš Biržų medicinos istorijos, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, Nr. 6, p. 12–13.
- 9 Raimonda Ragauskienė, Vaistininkai XVI a. Vilniuje, in: *Vilniaus istorijos metraštis*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2007, t. 1, p. 29–53.
- 10 Monika Ramonaitė, Vaistinė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje: nuo magiškos panacėjos gamintojos iki gurmaniškų marcipanų pardavėjos, in: *Naujasis Židimys-Aidai*, 2012, Nr. 2, p. 122–127.
- 11 Žr. Łukasz Gołębiowski, *Domy i dwory*, Warszawa: druk. N. Glücksberga, 1830. Taip pat žr. straipsnius enciklopediniuose leidiniuose: *Encyklopedia Powszechna*, Warszawa: S. Orgelbranda Synowie, 1860, t. 2 (Ap–Bąk); Zygmunt Gloger, *Encyklopedia Staropolska Ilustrowana*, Warszawa: Druk. P. Laskauera i W. Babickiego, 1900, t. 1, 1901, t. 2; Aleksander Brückner, *Encyklopedia Staropolska*, Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1939, t. 1.
- 12 Bogumiła Stępniewska, Dawne apteczki domowe w Polsce, in: *Farmacja Polska*, 1961, t. XVI, Nr. 15–16, p. 322–325; Henryk Pankiewicz, Katarzyna Hanisz, Apteczki domowe i panny apteczkowe w polskiej przeszłości, in: *Farmacja Polska*, 1986, Nr. 4, p. 168.
- 13 Elżbieta Szołt-Radziszewska, Apteczki lecznicze i „przyjemne” w dworach polskich, in: *Dwórkowski. Zjawisko historyczne i kulturowe*, t. 4, red. Tadeusz S. Jaroszewski, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2000, p. 99–112.

bajorų gydymo kultūrą¹⁴ ir kitas problemas, plačiai pristatoma bajorijos gydymo tradicija, paplitusių vaistų įvairovė, moters vaidmuo dvaro visuomenėje, tačiau architektūros ir interjero klausimai lieka nenagrinėti.

Šiame straipsnyje į Lietuvos bajorų namų vaistinėlės istoriją pažvelgsime per architektūros ir interjero tyrimų prizmę, siekdami išryškinti vaistinėlės patalpos atsiradimo ir paplitimo priežastis, nustatyti būdingą šios patalpos vietą namo planavimo struktūroje, ryšius su kitomis patalpomis, interjero įranga, taip pat atskleisti vaistinėlės vaidmenį dvaro kasdienybės kultūroje.

Pagrindiniai tyrimo ištekliai: šaltiniai ir ikonografinė medžiaga, tyrimai *in situ*, dvaro ūkiui skirti periodiniai leidiniai, kuriuose publikuoti šviečiamieji straipsniai apie statybą ir architektūrą. Naudotasi publikuotais¹⁵ ir archyviniais dvarų inventoriais, kraštotyrine Juozo Normanto (1966) ir Dalės Puodžiukienės (1990) medžiaga. Tyrinėjant kasdienybės kultūrą naudingos XIX a. – XX a. pradžios enciklopedijos, amžininkų egodokumentika bei kūryba¹⁶. Tyrimo metu pavyko identifikuoti daugiau kaip dvidešimt XVIII a. pabaigos – XIX a. bajorų namų, kuriuose buvo vaistinėlės.

Apšvietos įtaka vaistinėlių kultūrai

Vaistinėlės dvaruose XVIII a. buvo būdingos ne tik Lietuvoje ir Lenkijoje. Architektūros istorikas Markas Giroaurdas, apžvelgdamas vaistinėlių (angl. *still room*) Anglijos dvaruose istoriją, pastebi, kad ši distiliatų, skirtų puotoms, medicinai ir kvėpinimuisi, patalpa dar iki XVIII a. buvo įrengiama šalia namų šeimininkės apartamentų, nes distiliatų ruošimas buvo jos ir rūmų damų užsiėmimas. Vaistinėlėje buvo įrengiama krosnis ir spintelės sandėliavimui, čia taip pat buvo ruošiamos žolelės, įvairūs kepiniai, uogienės („biskett cakes, marchpanes, herbs, spicebreads, fruits, concerves“)¹⁷. Anot M. Giroaurdo, pokyčiai Anglijos dvarų vaistinėlės kultūroje prasidėjo XVIII a. ir tęsėsi XIX a.¹⁸, o tai siejama su Apšvieta, pramonės revoliucija bei visuomenės modernėjimu. Apšvietos epochoje, XVIII a. antrojejoje pusėje, susiformavo nauja higienos ir sveikos gyvensenos samprata, kuri

14 Iwona Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich*, Warszawa: Instytut Historii Nauki, Polskiej Akademii Nauk, 2009.

15 *Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов*, т. XXXV: *Инвентари староств, имений, фольварков и деревень за вторую половину XVIII века (1751–1789)*, Вильна: Эл.-Тип. „Русский Почин“, 1910; *Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов*, т. XXXVIII: *Инвентари староств, имений, фольварков и деревень XVIII века (1720–1798)*, Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1914.

16 *Maištingas Czeslawo Miloszo autoportretas*; Česlavas Milošas, *Isos slėnis*, Vilnius: Vaga, 1992; Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Alma littera, 2015; Jan Gawroński, *Moje wspomnienia 1892–1919*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016.

17 Mark Giroaurd, *Life in the English Country House*, Yale University Press, New Haven and London, 1978, p. 208.

18 *Ibid.*, p. 208.

padiktavo ir pokyčius planuojant namų patalpas. Erdvės pradėtos skirstyti į aiškios paskirties zonas, atskiriant gyvenamąją funkciją nuo valgomosios – atsiranda valgomasis¹⁹, kitos specializuotos paskirties patalpos.

Viena iš tokių vis dažniau XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvos dvarų inventoriuose minimų patalpų yra vaistinė. Į tai dėmesį atkreipė vidutinės bajorijos gyvenimo aplinką XVIII a. tyrinėjusi D. Ramonienė²⁰, kartu pastebėdama, kad Apšvietos idėjų sklaida lėmė visuomenės vertybinių nuostatų pokyčius, biologijos, medicinos, farmacijos, kitų gamtos mokslų prieinamumą platesniam bajorijos ratui, o tai ugdė žemvaldžio atsakomybę už savo pavaldinius, didino socialinius moters įsipareigojimus, tarp kurių buvo ir rūpinimasis valstiečių gerove bei sveikata²¹. Galima sutikti su D. Ramonienės teiginiu, kad vaistinėlių gausėjimą galėjo lemti XVIII a. paskutiniais dešimtmečiais pasirodę populiarieji leidiniai apie mediciną²². XVIII a. antrojoje pusėje vis dažniau dvarų inventoriuose aptinkamos vaistinės leidžia daryti prielaidą, kad šis specifinės funkcijos kambarys įsitvirtino Lietuvos dvarų aplinkoje.

Apšvietos epochoje buvo atkreiptas dėmesys ir į moterų, kurios tradiciškai rūpindavosi vaistinė, švietimą. Moterų švietimą Lietuvoje tyrinėjusi O. Mastianica pastebi, kad švietėjai XVIII a. skatino keisti požiūrį į moterų auklėjimą, dėl kurio moteris galėjo būti „tik muzikuojančia ir šokančia salonų puošmena“²³. Šiuo periodu atkreipiamas dėmesys į kilmingų merginų švietimą, apibrėžiant moters veiklos ribas namuose, teigiant, kad „anatominė ir intelektualinė moters sandara lėmė jos vietą visuomenėje“²⁴. Aptardama amžininkų švietėjų skleidžiamas idėjas, istorikė šalia pagrindinių „moteriai numatytų vaikų dorovinių ir pilietinio auklėjimo kryptių“ pastebi, kad jau pradėta kalbėti ir apie būtiną moters parengimą namų šeimininkės pareigoms, taip pat reikalauta, kad net dvarininkų žmonos privalo su vyru dalytis namų ūkio darbus. Jaunos bajoraitės nuo ankstyvos vaikystės turėjo prižiūrėti ūkio darbus virtuvėje, užsukti į sandėlius, taigi ir į vaistinėles²⁵. Pavyzdžiui, Dabraulėnų dvarininkų Giunterių vaistinėle žiemos sezono metu Vilniuje rūpinosi vyriausioji dukra²⁶, kuri neabejotinai žinių sėmėsi iš motinos.

19 Su požiūriu į higieną pasikeitimu XVIII a. trečiajame ketvirtyje dvaruose atsiranda ir atskiras valgomojo kambarys (lenk. *jadalna izba*), nes anksčiau šiai paskirčiai naudota priemonė (lenk. *pierwszy przedpokoy*) tapo „nepatogi ir purvina“, o kvapai erzinantys, žr. Ignacy Krasicki, *Dziela Ignacego Krasickiego*, t. IV: *Nowe i zupełne wyd. Pan Podstoli*, Wrocław: U Wilhelma Bogumiła Korna, 1824, p. 178–179.

20 Dalia Ramonienė, Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje, p. 281–297.

21 *Ibid.*, p. 286.

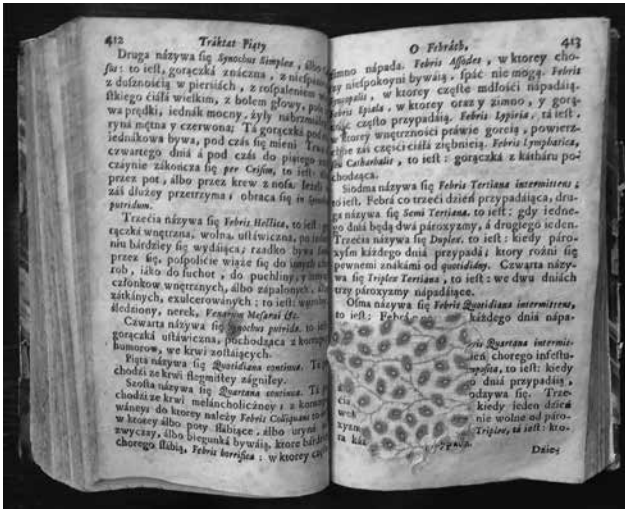
22 *Ibid.*

23 Olga Mastianica, *Pravėrus namų duris*, p. 44.

24 *Ibid.*, p. 35.

25 *Ibid.*, p. 46.

26 Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843 m. dienoraštis*, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005, p. 33.

1 a, b. Bajorui Jurgiui Kryževičiui iš Telšių pavieto priklausęs gydyti namuose skirtas neidentifikuotas XVIII a. pabaigos leidinys. Knygoje rasta kartūno, dekoruoto spausdinimo technika, atraizų. XIX a. vidurys, Vokietija (?). Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus (neinventorizuotas eksponatas).

Kunigaikštienė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (*Albina Gabriela Puzynina z Güntherów*, 1815–1869) pasakoja, kaip „patriarchališkame“ XIX a. pirmosios pusės Dabraulėnų dvare jos motina rūpinosi kaimiečiais, ypač vaikais, „juos gydė pagal savo pačios patirtį ir semdamasi žinių iš Franko ir Dziezkovskio darbų“²⁷.

27 *Ibid.*, p. 33.

Botaninio sąjūdžio Lietuvoje iniciatoriaus, Vilniaus universiteto profesoriaus Jono Frideriko Volkfango ir Trakų apskrities bajorės Aloyzos Pacovskytės-Volfgangienės dukters, botanikės Aleksandros Volkfangaitytės (*Aleksandra Tekla Sofia Wolfgang*, 1805–1861), biografiją tyrusi Reda Griškaitė pastebi, kad botanikos vadovėlių, augalų katalogų leidimas, herbarai ir sodų klestėjimas darė įtaką ir plačiau visuomenei²⁸. Remiantis šios Paluknio dvaro (Trakų pavietas) šeimos ir jos aplinkos rankraštiniu palikimu galima kalbėti apie ypatingą botanikos mokslo vaidmenį to meto Lietuvoje²⁹.

Botanikos ir medicinos leidiniai pasiekė ir atokesnes Lietuvos vietas. Pavyzdžiui, Žemaitijos bajorui Jurgiui Kryževičiui iš Telšių pavieto (1 a, b pav.) priklausiusiam XVIII a. pabaigos neidentifikuotame³⁰ vaistinių augalų ir receptų žinyne³¹ pateikiamos vaistinių augalų rūšys, jų gydomosios savybės, taip pat uogienių (orig. *konfytur*), vartotų kaip vaistai, receptūros. Šis leidinys neabejotinai buvo naudojamas vaistinėlėje. Kadangi vaistinėlėse buvo džiovinami vaistiniai augalai, tarp knygos puslapių rastos žolės nė kiek nestebina, kaip nestebina ir XIX a. vidurio vokiško (?) kartūno, dekoruoto spausdinimo technika³², atraiža, nes vaistinėlės tradiciškai buvo įrengiamos kartu ar šalia garderobo.

Be knygų, skirtų vaistiniams augalams pažinti ir vartoti gydymo tikslams, XIX a. pradžioje Janas Szyttleris³³ (1763–1850) Vilniuje išleido daugelį kulinarinių knygų³⁴. Viena iš jų buvo *Spizarnia dostatecznie i przezornie urządzona* (1841), skirta šeiminkėms. Leidinyje mokoma, kaip racionaliai kaupti atsargas, pateikiami receptai, įrenginių, naudingų produktams apdoroti ir laikyti, iliustracijos. Kadangi vaistinėlė buvo valgiam pasidėti skirto specializuoto sandėliuko, vadinamojo spizarne³⁵, tipas, šioje knygoje randame ir vaistinėlės turiniui skirtų

28 Reda Griškaitė, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volkfangaitytė*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016, p. 36.

29 *Ibid.*, p. 214.

30 Neišlikęs knygos viršelis neleidžia tiksliai identifikuoti leidinio, tačiau priešlapyje palikta savininko inskripcija nusako leidinio įsigijimo datą (1800 m.) ir tai, kokių būdu jis pateko savininkui. Įrašė painiavos įveda ir leidinio priskyrimas „parapijai“. R. Butvilaitės nuomone, knygos priskyrimas ne dvarui, o „parapijai“ gali slėpti knygos priklausymą ir kunigo namų bibliotekai.

31 Nežinoma XVIII a. pabaigos knyga, neinventorizuotas Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus eksponatas.

32 Dėkoju Gabijai Surdokaitei, nustačiusiai audinio tipą, periodą ir kilmę.

33 Buvęs paskutinio Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto Poniatovskio garsiojo šefo Paulo Tremo (1733–1810) mokinys.

34 Jan Szyttler, *Kucharz dobrze usposobiony*, t. 1, 2, Wilno: Drukarnia Dyceczalna u XX. Missyonarzów, 1830; *Ponadnik dla myśliwych*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1839; Idem, *Spizarnia dostatecznie i przezornie urządzona...*, Wilno: nakł. Rubena Rafałowicza, 1841; Idem, *O ptastwie domowem i oswojonem*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1844; Idem, *Kuchnia myśliwska czyli na łowach*, Wilno: Drukarnia A. Marcinkowskiego, 1845; *Skrzętna gospodyni czyli tom drugi „Kucharki oszczędnej“*, Wilno: Rafałowicz Ruben, 1846.

35 Spizarnė (brus. *спіжарня*; lenk. *spizarnia*) – sandėliukas valgiam pasidėti, viralinė, žr. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=spizarnė&lns=-1&les=-1> [žiūrėta 2018 03 10].

receptų – sultys (lenk. *soków*), uogienės, likeriai (lenk. *likierów*). XIX a. antroje pusėje Vilniuje buvo tęsiama namų ūkiui ir kulinarijai skirtų knygų leidyba, o į autorių gretas įsilieja jau ir dvarininkės³⁶.

Jei iki XIX a. vidurio buvo teigiama, kad namai yra vienintelė moters saviraiškos erdvė³⁷, tai XIX a. pabaigoje jau pradėta reikalauti pripažinti moterims teisę įgyti profesiją, pedagogika bei medicina buvo vertinamos kaip prioritetinės moters lavinimosi ir darbo sritys³⁸. Medicinos kaip prioritetinės profesijos reikalavimas nestebina – dvaruose iš kartos į kartą skiepyta rūpinimosi ir gydymo ne tik savo šeimos, bet ir aplinkinių tradicija buvo natūraliai priimta ir suprantama. Dvaruose vaistinėlė rūpindavosi pati šeimnininkė (ponia), viena iš dukterų ar „panelė vaistinininkė“ (lenk. *panna apteczkowa*)³⁹. Kaip teigia kraštotyrininkas Zygmuntas Glogeris (1845–1910), šias garbingas pareigas užimdavo netekėjusi moteris, paprastai tolimesnė giminaitė, buvusi vaikų guvernantė, rūmų dama ar nusigyvenusi apylinkės bajorė. Pavyzdžiui, Šatrijos Raganos aprašomame Kalnėnų dvare, močiutei mirus, *vaistinėlė* rūpinosi pana Zuzana⁴⁰. „Panelės vaistinininkės“ pareiga buvo rinkti žoleles, gydomasias šaknis, ruošti užpiltines, užsakyti iš pirklių egzotiškų gardėsių, prieskonių, gydyti bajorų šeimą, namų tarnus ir apylinkės valstiečius⁴¹. Tačiau Lietuvoje dar ir XX a. pradžios buvo įprasta namų šeimnininkei pačiai rūpintis vaistinėle.

Anglijos dvarų kultūroje jau nuo XVIII a. namų ekonomė arba jai pavaldi „panelė vaistinininkė“ (angl. *stillroom maid*) palaiapsniui iš namų šeimnininkės perėmė pareigas rūpintis dvarų vaistinėle. Taip pat, anot M. Giroaurdo, XIX a. Anglijoje plintantis vaistinių ir gydytojų tinklas sumažino ir dvaruose gamintų vaistų poreikį. Taigi, palaiapsniui distiliatai anglijos dvarų vaistinėlose išnyko, tačiau antroji – uogienių ir kepininių podėlio funkcija išliko ir net išlaikė senąjį „distiliatų kambario“ (angl. *still room*) pavadinimą.

Vaistinėlės paskirtis

Patalpos pavadinimas nusako ir pagrindinę jos paskirtį – vaistų laikymo kabinetą, tačiau iš tiesų šiame podėlyje buvo laikomas gerokai platesnis atsargų asortimentas. Vaistinėlėje laikytų produktų inventorių, aprašytas 1830 m. etnografų Łukaszo Gołębiewskiego ir 1900 m. Zygmunto Glogerio leidiniuose⁴²,

36 Anna Ciundziewicka, *Rocznik gospodarski...*, Wilno: Drukarnia Gubernialna, 1854; *Gospodyni litewska...*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856; Wincentyna Zawadzka, *Kucharka litewska...*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1854 (pirmasis vertimas į lietuvių k. pasirodė 1907 m.).

37 Olga Mastianica, *Pravėrus namų duris*, p. 54.

38 *Ibid.*, p. 65.

39 Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 2, p. 319.

40 Šatrijos Ragana, *Sename dvare*, Vilnius: Alma littera, 2015, p. 90–91.

41 Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 2, p. 319.

42 Łukasz Gołębiewski, *op. cit.*, p. 25; Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 1, p. 57–58.

per septyniasdešimt metų mažai tepakito, o kartu sutampa ir su minimais amžininkų. Visus vaistinėlėje laikytus produktus galima suskirstyti į tris grupes: pirmoji grupė – namų gamybos ir pirkti vaistai; antroji – degtinės⁴³ ir likeriai; trečioji – skanėstai.

Pirmoji grupė – *namų gamybos ir pirkti vaistai*. Farmacijos istorikė Iwona Arabas, tyrinėjusi dvarų mediciną, teigia, kad dvarų gydymo kultūra buvo liaudies ir oficialiosios medicinos dermė⁴⁴. Vaistinėlėse laikytos džiovintos gydomosios žolelės, liepžiedžiai, ramunėlės, mėtos, įvairios šaknys, rožių, levandų ir kiti eteriniai aliejai, įvairių gyvulių taukai, skirti eterinių aliejų ekstraktacijoms. Taip pat vaistinėlėje laikytas ir ištirpdytas „kovo sniegas“, kuris naudotas grožio procedūroms, kambariams kvėpinti skirtas rožių vandeniu, mira ir smilkalai⁴⁵.

Miesto vaistinėse įsigytų vaistų sąrašai leidžia sužinoti ir oficialiosios medicinos vaistų asortimentą dvarų vaistinėse⁴⁶. Vienas iš garsiausių ir dvarų vaistinėse nepakeičiamų vaistų buvo visoje Europoje aptinkamas vaistas terijakas (orig. *dryakwie, dryjakwie*). Anot farmacijos istoriko Tauro Meko, studijavusio Persų kilmės gydytojo ir filosofo Avicenos (980–1037) *Medicinos kanoną*, terijakas buvo geriausias ir tobuliausias vaistas, visokeriopa naudingas, vartojamas kaip priešnuodis įkandus angiai, pasiutusiam šuniui ar išgėrus mirtinų nuodų⁴⁷.

Z. Glogeris mini, kad „drąsiausieji terijaką dvaruose gaminosi patys arba pirkdavo iš Venecijos“⁴⁸. Lietuvoje terijaku taip pat prekiaavo Vilniaus dominikonų vienuolyno vaistinė. 1778 m. inventoriuje minimos trys terijako rūšys: *Theriacum Andromachum, Theriacum Pecorum* ir *Theriacum Coalestis*⁴⁹. Terijaku prekiaavo ir Viekšnių vaistinė Žemaitijoje⁵⁰, čia vaistas buvo laikomas tamsaus stiklo inde, ant kurio buvo užrašyta: „Electuar[ium] Theriacale.“⁵¹

43 Degtinė XIX a. dar buvo gaminama senuoju iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldėtu metodu, tai yra buvo grynas distiliatas, neskiestas vandeniu. Iš šio distiliato buvo ruošiamos trauktinės, užpiltinės, likeriai. Plačiau skaityti žr. Antanas Astrauskas, *Per barzdą varvėjo. Svaigųjų gėrimų istorija Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.

44 Iwona Arabas, *op. cit.*, p. 43.

45 Łukasz Gołębiowski, *op. cit.*, p. 25; Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 1, p. 57–58.

46 Sąrašas vaistų, kuriuos pirko Kajetonas Choromanskis iš Bambergo vaistinės 1828 m., Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), GEK 126797 / ŠAM I–R 11686; Sąrašas vaistų, kuriuos pirko Arnionių dvarininkas Kajetonas Krostovickis (*Kajetan Kostrowicki*), Arnionių dvaro archyvas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 20, b. 383. Dėkoju Aistei Bimbirytei-Mackevičienei už nurodytą šį šaltinį.

47 Tauras Mekas, *Senoji vaistininkystė*, Kaunas: Vitae Litera, 2016, p. 71–73.

48 Łukasz Gołębiowski, *op. cit.*, p. 26.

49 Tauras Mekas, *op. cit.*, p. 71–73.

50 Terijakas „Electuar[ium] Theriacale“, Viekšnių vaistinės muziejus, GEK VPVM 4694.

51 Ketvirtame *Pharmacopoea Borussica (Pharmacopoea Borussica oder Preussische Pharmacopoe, Nürnberg: Johann Adam Stein, 1830, p. 242)* leidime pateikiamas *Electuarium Theriaca* receptas: medus (*mellis*), opijus (*opii*), sumaišytas su Malagos vynu (*vini malacensis*), kininis skudutis (*radicis angelicae*), valerijono šaknis (*valerianae minoris*), *scillae* (jūrų sraigės kiautas), ciberžolės (*zedoariae*), cinamonas (*cassiae cinnamomoneae*), kardamonas (*cardamomi*), mira (*myrrhae*), gvazdikėliai (*caryophyllorum*), kristalizuotas geležies sulfatas (*ferris sulphurici crystallisati*).

Profesionaliosios medicinos įtaką XIX a. sustiprino anksčiau aptarta sparti švietimo programa, tačiau neliko pamiršta ir liaudies medicina, nes dvarininkės specialaus medicininio išsilavinimo dažniausiai neturėjo. Dvarą kaip gydymo centrą atsiminimuose⁵² aprašo Janas Gawroński (1892–1983) iš Šūklių dvaro (Vilkaviškio r.). Izoliuotas nuo miesto dvaras buvo pirminės medicininės pagalbos centras apylinkėje, nes artimiausias gydytojas mieste buvo Vilkaviškyje (15 km) arba Virbalyje (12 km). Dėl prastos kelių būklės kelionė iš dvaro į miestą trukdavo ilgai – apie 3–6 val., tad į miesto gydytoją buvo kreipiamasi tik užsitęsusiems ligai, kuomet vietinės dvaro ponios gydymo priemonės ir kompetencija jau nepadėdavo⁵³.

Šūklių dvaro šeiminkė Helena Gawrońska iš Liubomirskių (1870–1950) specialaus medicininio išsilavinimo neturėjo, tačiau nuo jaunystės buvo mokoma suteikti medicininę pagalbą kaime ir patirtį įgijo per ilgą savarankišką praktiką⁵⁴. H. Gawrońska kiekvieną rytą nuo 9 iki 13 val. Šūklių dvaro ofcinos vaistinėje priiminėdavo sergančiuosius, kurie nuo ryto laukdavo prieangyje („prie gonkų“). Iš kaimyninių kaimų į dvarą pagalbos prašyti ateidavo ne tik ligoti, bet ir sužeisti, žaizdoti žmonės, su ištinimais ar nesudėtingais lūžiais, kurie buvo dažni kaimo darbuose. J. Gawroński prisimena stiprų jodoformo (skruzdžių rūgšties) kvapą, kuris pasklisdavo kiekvieną kartą pravėrus dvaro vaistinės duris⁵⁵.

Antroji grupė – *degtinės ir likeriai*. Dvarininkai iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, paveldėję privilegiją versti degtindaryste, ją išlaikė ir XIX a.⁵⁶ Degtinė vartota ne tik kaip svaigalas, tačiau ir vaistų gamyboje. Degtinės užpiltinės ir likeriai buvo ruošiami ir laikomi vaistinėje⁵⁷. Šią *vaistinėlės* kaip degtinės laikymo patalpos funkciją akcentuoja ir amžininkai. Vyskupo Ignacy'o Krasickio (1735–1801) novelėje *Ponas Pastalininkis*⁵⁸ (1778) įvardijami trys pagrindiniai vaistinėlės produktai – vaistai, gardėsiai ir degtinė, o pastarosios vartojimą prieš vakarienę galima būtų traktuoti kaip apetitą skatinantį gėrimą – aperityvą:

52 Jan Gawroński, *Moje wspomnienia 1892–1919*.

53 *Ibid.*, p. 72.

54 *Ibid.*, p. 72.

55 *Ibid.*, p. 72.

56 Degtinės istoriją Lietuvoje tyrinėjęs istorikas Antanas Astrauskas pastebi, kad dvarininkai kartu su dvasininkais ir savivaldžių miestų piliečiais XIX a. pradžioje dar turėjo neribotą teisę degtinės gamybai ir prekybai. 1810 m. rugsėjo 29 d. Aleksandro I manifestu propinacijos teisė šią privilegiją kaime palikta tik pasaulietiniams ir bažnytiniam žemvaldžiams, o 1841 m. Katalikų bažnyčios teisės perėjo valstybei. Pasak A. Astrausko, remiantis Trečiuoju Lietuvos Statutu, kuris galiojo iki 1840 m., degtinę galėjo gaminti ir bežemiai bei mažžemiai smulkieji bajorai, tačiau dvarininkų reikalavimu 1827 m. priimtas nutarimas, suteikiantis teisę versti degtindaryste tik turintiesiems bent 10 revizinių sielų. Dar labiau situacija pasikeitė Vilniaus ir Kauno gubernijose 1897 m., o Suvalkų – 1898 m. įvedus degtinės monopolį (rus. *казённая продажа нумеў*) ir privačioms spirito varykloms leidus gaminti tik žaliavinį spiritą, o valstybinėse – tik degtinę, žr. Antanas Astrauskas, *Per barzdą varvėjo*, p. 168, 174–175.

57 Łukasz Gołębiowski, *op. cit.*, p. 25; Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 1, p. 57–58.

58 Ignacy Krasicki, *op. cit.*

Prieš vakarienę nuėjome į *vaistinėlą*, kurioje laikoma nesuskaičiuojama galybė rūšių degtinės, *konfityrų*, skanėstų, kuriais gardžiuojamasi geriant degtinę [...].⁵⁹ Namų *vaistinėlėje* mano žmona laiko ne tik degtinę ir skanėstus, bet ir vaistus.⁶⁰

Trečioji grupė – *skanėstai*. Be vaistų ir degtinių, dvaro vaistinėlėje buvo laikomi įvairiausi skanėstai: džiovinti grybai ir žuvys, rūkytos dešros ir kumpiai, rožės, citrinų ir apelsinų žievelės, cukatai, meduoliai, riešutai, medumi užpilti vaisiai, sultys, vyšnių, slyvų, rožių ar citrusinių vaisių uogienės, egzotiški prieskoniai (pvz., vanilė, šafranas, lauro lapai, muskatas, imbieras, rozmarinas, mairūnai), taip pat šokoladas, kava, arbata bei cukrus⁶¹. Nekasdieniai gardumynai ypač įsiminė dvarininkų vaikams ir vėliau nugulė jų kūryboje. Rašytojos Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos (1877–1930) apsakyme *Sename dvare* (1922) vaizduojama tradicinė Žemaitijos bajorų kultūra, savita, per šimtmečius susiklosčiusi dvaro aplinka. Kalnėnų dvarininko, Irutės bočelio namuose esanti vaistinėlė išskyla vaiko prisiminimuose:

Pana Zuzana lepina mus kaip tikroji bobutė. Po kelis kartus per dieną vedžioja mus į vadinamąją „vaistinėlą“, į malonų kambarėlį, kuris mums atrodo kažkokiu užburtu kampeliu ir primena tą pasakos trobelę medauninkų sienomis, šokolado stogu ir cukraus langais. Iš daugybės „vaistinėlės“ stalčelių ir dėžučių semia pana Zuzana lyg iš gausybės rago įvairiausių skanumynų ir taip mus vaišina, kad kartais mamatė atėjusi gauna mus varyti iš užburtosios trobelės, bijodama, kad tas dažnas jos lankymas liūdnei mums nesibaigtų.⁶²

Šetenių dvaro vaistinėlėje laikomi skanėstai, įsirežę ir Cz. Miłoszo vaikystės prisiminimuose, vėliau iškilo romano *Isos slėnis* Ginių dvaro namo paveiksle:

59 „Smiališmy się wszyscy z tey perory, a że już jedenasta minęła, poszliśmy do apteczki: tam Pan Podstoli, w niezliczonych rodzajach wódek, konfitur, przysmaczków, wybrał niektóre a żem ja nie był do tego trunku przyzwyczajony, napił się wódki z Oycani Reformatami; nadszedł też X. Pleban po ważny staruszek, i ten dopomógł kompanii. Proszę się z nas nie gorszyć, rzekł do mnie Pan Podstoli, a bardziej jeszcze z Jeymei Pani Podstoliny, która te wszystkie wódki sama przy sobie kazała przepędzać, konfiturw smażyć, przysmaczki robić. Nie będziesz się zaś WPan gorszył zapewne, gdy mu powiem iż te trunki, które oyeowie nasi po prostu nazywali gorzałką, potem wódką, my teraz ochrzčiliśmy likworami. Napić się po wódki mie godzi, ale wypić kieliszek likworu wolno“, *Ibid.*, p. 8.

60 „Że jednak spuszczać się na niego zupełnie jednak ku leczeniu chorych nie możemy, żona moja ma domową apteczkę, nie tylko jakės WPan widział od wódek i przysmaczków, ale i co do lekarstw“, *Ibid.*, p. 249.

61 Łukasz Gołębiowski, *op. cit.*, p. 25; Zygmunt Gloger, *op. cit.*, t. 1, p. 57–58.

62 Šatrijos Ragana, *op. cit.*, p. 90–91.

Labiausiai jam magėdavo pakliūti į kamarėlę, bet tai retai atsitikdavo. Tada močiūtės ranka pasukdavo raudonai dažytose duryse styrantį raktą, ir plūstelėdavo kvapai. Pirmiausia – rūkytų dešrų ir kumpių, kabančių palubėj po balkiais... Su šiuo kvapu buvo sumišęs kitas, sklindantis iš stalčiukų, sulipusių vienas prie kito palei sienas. Močiūtė traukdavo stalčiukus ir leisdavo juos uostyti, sakydama: „Čia cinamonas, čia kava, čia gvazdikėliai.“ Aukščiau, ten, kur tik suauge galėdavo pasiekti, viliojami švytėjo tamsiausi puodeliai, piestos ir net malūnėlis migdolams malti, taip pat – pelių slastai: skardos dėžutė, ant kurios pelė galėdavo užbėgti tamtyč padarytu tiltuku su išpjaustytais laipteliais, o kai siekdavo lašinių, atsiverdavo slapta anga, ir ji įkrisdavo į vandenį. Kamaros langelis buvo su grotomis, ir čia ne tik kvepėdavo, bet buvo vėsu ir tamsoka.⁶³

Vaistinėlę kaip vaistų ir maisto produktams skirtą podėlį įvardija ir Džiuginėnų dvaro tarnaitės Zosė ir Eugenija Lemežytės. Tarnaitės mini jame laikytas uogas, taukus, miltus, tuo tarpu pastebi, kad mėsa buvo laikoma svirne. Taip pat prisimena, kad Marija Gorskienė ir Jadvyga Perkauskaitė „turėdavo vaistų, susirgus pagelbėdavo“⁶⁴.

XIX a. dvarų vaistinėlių ištekčiai buvo artimi XVIII a. Lietuvos miesto vaistinių⁶⁵ asortimentui. Miesto vaistinių inventorius tyrinėjusi M. Ramonaitė pažymi, kad iki XVIII a. pabaigos vaistinėje kartu su medikamentais buvo prekiaujama ir kitais įvairiais produktais – bakalėjos prekėmis (prieskoniais, tabaku, egzotiškais vaisiais, marcipanais, šokoladu), vietoje pagaminta kosmetika (muilu, kvėpalais, kvapiaisiais aliejais), buities prekėmis (dažais, klijais, žvakėmis), o iki 1764 m. – ir alkoholiniais gėrimais (vynu, degtine, traukinėmis ir likeriais)⁶⁶. Nuo XVIII a. palaiptai siauriamos vaistinių funkcijos, galiausiai įvairialype veikla užsiimančias vaistines pavertė tik vaistų parūpinimo paslaugą teikiančiomis įstaigomis⁶⁷. Tačiau dvarų vaistinėlės patalpos daugiafunkciškumą išlaikė iki XX a. pradžios. Palyginus Abiejų Tautų Respublikos paveldą tyrinėjusių XIX a. etnografų Ł. Gołębiowskio ir Z. Glogerio bei XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos bajorų I. Krasinskio, Cz. Miłoszo ir Šatrijos Raganos bei dvaruose dirbusių tarnų vaistinėlės aprašymus, matyti, kad jų turinys per visą XIX a. mažai tepakito, buvo artimas XVIII a. miesto vaistinių asortimentui, ir toliau išliko tarsi kunstkamera,

63 Česlavas Milošas, *op. cit.*, p. 11.

64 Vaida Ščiglienė, Džiuginėnų dvaro reginių rekonstrukcija, in: *Acta Academiae Artium Vilnenis*, 2002, [t.] 27, p. 60.

65 M. Ramonaitė nustatė, kad XVIII a. miesto vaistinės veikė Vilniuje, Kaune, Breste, Pinske, Gardine, Mogiliave, Polocke, Slucke, Kėdainiuose, Biržuose, Minske, Nesvyžiuje, Vitebske, Naugarduke, Babruiske, Kražiuose, Mscislave, žr. Monika Ramonaitė, Vaistinė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, p. 127.

66 *Ibid.*, p. 122–123.

67 *Ibid.*, p. 127.

kuri plačiau atsiverdavo apsilankius svečiams. Galima teigti, kad turtinga ir gausi vaistinėle buvo šeiminkės ir namų prestižo reikalas.

Vaistinės vieta namo erdvėje

Tyrinėjant dvarų vaistines, išlieka aktualus jų vietos patalpų sandaroje identifikavimo klausimas. Dvarų inventoriuose vaistinėle gali būti įvardijama ir špižarne, ir gardero-bu. Taip pat kartais paminimas patalpos įvardijimas, nusakantis dvigubą funkciją, pavyzdžiui, „garderobas arba vaistinėle“⁶⁸, arba, kaip teigia D. Puodžiukienė, vaistinės patalpa gali būti naudota prausimuisi (pvz., Naujokų bajorkaimio atvejis⁶⁸). Apžvelgtas XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios vaistinės galima suskirstyti į dvi grupes: *namai su vaistine šalia miegamojo* ir *namai su vaistine prie valgomojo arba ūkinėje dalyje*⁶⁹. Kiekvienai iš šių grupių iliustruoti pasitelkta po tris atvejo studijas. Į šį skirstymą nepatenka vaistinės-spintos, kurios būdavo mažuose namuose ir stovėdavo valgomajame⁷⁰.

Pirmoji grupė – *namai su vaistine šalia miegamojo*. Nuo XVIII a. 8-ojo dešimtmečio dvarų inventoriuose vis dažniau minimos vaistinės aptinkamos šalia miegoti skirtų patalpų – miegamojo (Marchačovczyznos (*Marchaczowczyzna*) palivarkas⁷¹, 1792), kameros ar bakavos⁷² (Aukštadvario (*Wysoki*) dvaras⁷³, 1773; Dagelių (*Dogil*) dvaras⁷⁴, 1795), alkieriaus⁷⁵ (Repšių⁷⁶ dvaras, 1785; Armoniškių (*Hermaniszek*⁷⁷) dvaras, 1790) ir garderobo (Stanislavovo (*Stanislawowo*⁷⁸) palivarkas, 1787). Vaistinės vieta prie miegamojo ir garderobo užfiksuota jėzuito, publicisto, *Varšuvos žurnalo* (*Magazyn Warszawski*) leidėjo Piotro Świtkowskio (1744–1793) veikale *Budowanie wiejskie* (1782, 1793), skirtame dvarininkams⁷⁹ ir plačiai naudotame Lietuvoje. Leidinyje pateikti du skirtingo dydžio namo išplanavimo pavyzdžiai (2 pav.).

68 D. Puodžiukienės kraštotyrimų lauko tyrimų nepublikuota medžiaga.

69 Gyvenamuosius šeiminkė dvaro rūmus paprastai sudaro trys patalpų grupės: reprezentacinė (salė, salonas, valgomasis, svečių kambarys), privati (šeiminkė ir vaikų miegamieji, darbo kabinetai, gyvenamieji kambariai) ir ūkinė (įvairios podėlių, tarnų darbai ir poilsiui skirtos patalpos, mažesniuose dvaruose ir virtuvė).

70 Tyrimo metu tokių spintų aptikti nepavyko.

71 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, t. XXXV, p. 164.

72 Bakava – prastesnis namų kambarys virti, miegoti, kam pasidėti, žr. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://lkz.lt/Visas.asp?zodis=bakava&lns=-1&cles=-1> [žiūrėta 2018 03 10].

73 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, t. XXXV, p. 212.

74 *Ibid.*, t. XXXVIII, p. 216.

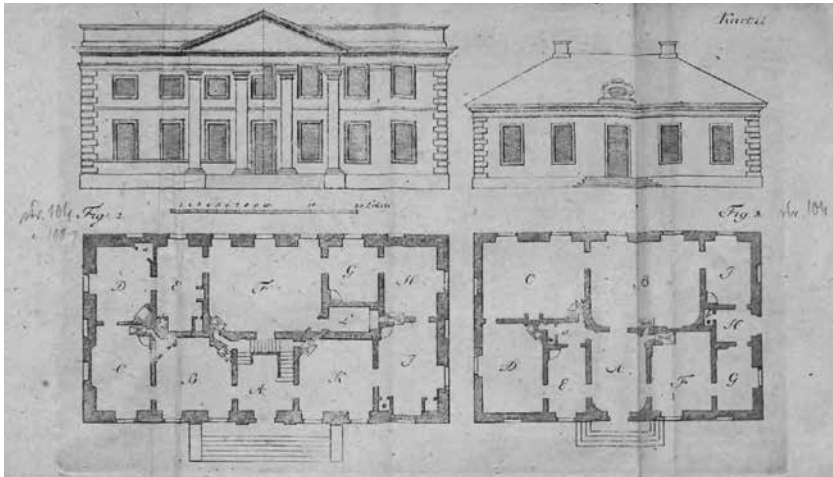
75 Alkierius (lenk. *alkierz*) – kambarys, paprastai skirtas vienam kuriam šeimos nariui arba svečiui, žr. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/Visas.asp?zodis=alkierius&lns=-1&cles=-1> [žiūrėta 2018 03 10].

76 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, t. XXXV, p. 461.

77 *Ibid.*, t. XXXVIII, p. 45.

78 *Ibid.*, t. XXXV, p. 505.

79 Piotr Świtkowski, *Budowanie Wiejskie: Dziedzicom Dobr Y Possessorom toż wszystkim iakążkolwiek zwierzchność po wsiach i miasteczkach maiącym do uwagi y praktyki podane / z Figurami / Edycja druga*, Warszawa: Nakładem Michała Gröla Księgarza Nadwornego J. K. Mci., 1793, p. 106.

2. Stambaus bajoro namo planas (Fig. 2): A – sienius (geroji priemenė); B – svečių nakvynėi skirtas kambarys; C – šeiminių miegamasis; **D – ponios garderobas arba panelės kambarys su vaistinėle (pažymėta kambario kampe „a“)**; E – vaikų arba antrasis svečių nakvynėi skirtas kambarys; F – salė (didžioji stalvinė) su durelėmis į patalpą L; L – kredensas (apšviečiamas pro įrengtus langus iš patalpos G ir K); G – pono prieškambaris arba garderobas; H – biblioteka ir kabinetas; I – pono miegamasis; K – reprezentacinis kambarys (lenk. *pokóy paradny*), žiemą – stalvinė. Kambarių D ir I langus siūloma daryti iki grindų, atveriamus ir vasarą naudotis kaip durimis „prispyrus reikalui“ išeiti. Tualetas taip pat yra kambariuose E ir I. Vidutinio bajoro namo planas (Fig. 3): A – sienius (geroji priemenė); B – salė; C – užsiėmimų kambarys (lenk. *pokóy do zabawy*); D – vaikų kambarys; E – **garderobas ir vaistinėle** su durimis į tualetą, kad svečiams ir moterims nereiktų vaikščioti per šaltą sienį; F – svečių nakvynėi skirtas kambarys, arba taip pat panelėms; G – miegamasis; H – patalpa apsirengti, kurioje yra durys į tualetą; I – pono kabinetas⁸⁰.

Didesniojo namo schemeje patalpos dalijamos į tris lygias dalis – po tris kambarius skirta vyrui ir moteriai bei tris – reprezentacijai (salė, reprezentacinis kambarys, svečių miegamasis). Jei vyriškoji namo pusė buvo skirta ūkinei veiklai (vyro miegamasis, kabinetas-biblioteka, garderobas-svečių priimamasis), tai moters – šeimai (miegamasis, garderobas-vaistinėle, vaikų kambarys). „Mažą vaistinėle“ (orig. *D. Garderoba. Lub pokoy panięnski, z małą apteczka⁸¹*) siūloma įrengti šeiminių pusėje garderobo kambaryje, į ją patenkama iš miegamojo ir vaikų kambario. Mažesniajame name vaistinėle taip pat siūlyta įrengti kartu su garderobu prie miegamojo. Tokį P. Świtkowskio pateiktą pavyzdinį planą su vaistinėle prie miegamojo aprašo ir I. Krasickis novelėje *Ponas Pastalininkis*,

⁸⁰ *Ibid.*, il. II.

⁸¹ *Ibid.*, p. 106.

kurioje pono medžioklio „naujuose mediniuose puikių proporcijų, švariuose, gerai apstatytuose dvaro namuose“ autorius mini ir vaistinėlę, lokalizuotą miegamajame: „[...] į vaistinėlę yra patenkama iš miegamojo, iš kurio taip pat vedė durys ir į vaikų kambarį.“⁸²

Išsamiau apžvelkime tris šios grupės atvejus, kurių kiekvienas priskirtinas skirtingoms bajorijos grupėms – didikams, bajorams (dvarininkams) ir bajorkaimio (akalicos) bajorijai. Pirmasis objektas – kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus XVI a. pabaigoje statyta pilis-rūmai. Kunigaikščio⁸³ privačiuose apartamentuose antrajame aukšte, kurį sudarė 4 patalpos (salė, kabinetas, miegamasis ir koplyčia), vaistinėlė, kaip teigia Nadežda Vysocka⁸⁴, įrengta vėliau, buvusios koplyčios vietoje⁸⁵. Į nedidelę, visą aštuoniakampio kampinio bokšto plotą užimančią vaistinėlės patalpą buvo patenkama iš miegamojo.

Antrasis objektas – dvarininkų Svolkenių XIX a. pradžioje statyti Drobiškės (Jonavos r.) dvaro rūmai (3 pav.). Iš dvaro plano⁸⁶ matyti, kad vaistinėlė įrengta šalia šeimininkų miegamojo⁸⁷, į kurį buvo patenkama iš kanceliarijos-kasdienio valgomojo, o į šią patalpą – iš virtuvės arba koridoriaus. Vaistinėlė yra namo centre, prie didžiojo kamino, be langų į išorę. Kambario plotas 5,4 kv. m. Nors patalpa yra tradiciškai šalia miegamojo, tačiau netoli tarnybinių patalpų – koridoriaus, valgomojo, virtuvės, kuri mažesniuose dvaro rūmuose būdavo įrengiama pagrindiniame pastate.

Trečiasis objektas priskirtinas bajorkaimio bajorams. Šis bajorų Šinkauskų Naujokų bajorkaimyje (Jonavos r.) pastatytas namas (4 pav.), nors ir nėra didelis, tačiau įrengtas pagal XIX a. reikalavimus. Jame, be priemenės, išskirtos trys zonos⁸⁸: reprezentacinė (salonas, valgomasis, svečių kambarys), privati (salonėlis,

82 „Dom Pana Łowczego nowo był zbudowany, drewniany, niezbyt obszerny, ale wygodny, gruntowny i kształtny. Wszelki do pierwszej izby, ta była obszerna, dość wysoka, okna, drzwi, dobrać proporcji, sciany okryte płociennem obiciem gustownem, stolki, stoliki wygodne, dobrze sporządzone, każda rzecz była na swoim miejscu, tak zaś czysto i kształtnie, iż miło było w każdy kąt spojrzeć. W drugiej izbie równie kształtny i ocbędzney stalo łozko Panstwa Łowczych, dwoje drzwi było, jcdne de pokoju dzicinnego, drugie do apteczki. We szrodku dworu była stolowa izba, naprzciwko dwa pokoje goscinne z gardcrobami, ktore po dawnemu Pan Łowczy alkierzami zwal“, *Ibid.*, p. 222.

83 Paprastai vaistinėlės buvo įrengiamas prie ponios apartamentų, todėl istorikė N. Vysockos nurodyta Nesvyžiaus vaistinėlės vieta prie pono apartamentų atrodo neįprasta.

84 Надежда Высоцкая, *Радзивиллы. Несвиж. Замок*, Минск: Беларусь, 2014, p. 304–305.

85 Kada patalpa pakeitė funkciją, šiame tyrimo etape nustatyti nepavyko.

86 Drobiškių dvaro planas. Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras, Lietuvos liaudies buities muziejaus archyvas. Prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1116> [žiūrėta 2018 03 10].

87 Iš 1990 m. D. Puodžiukienės surinktos kraštotyrinės medžiagos yra žinoma, kad toje vietoje buvo vaistinėlė, kurioje ponia laikė vaistus (pateikėjas – Pranas Zdanavičius (gimė 1907 m.) buvo dvaro tarnaitės nesantuokinis vaikas, užaugęs dvare). Dvaras priklausė Svolkeniams, apie 200 ha. Visos namo patalpos, išskyrus kamino – virenės, tinkuotos molio tinku. Patalpoje grindys ir lubos iš lentų.

88 Dalė Puodžiukienė, *op. cit.*, p. 141.

3. Drobiškių dvaro rūmai: pagrindinis fasadas. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

miegamasis, vaistinėle) ir ūkinė (didysis kaminas, virtuvė). Į vaistinėlę patenkama iš trijų patalpų: miegamojo, virtuvės bei didžiojo kamino. Ponai patalpą vadino vaistinėle, joje ryte prausdavosi, tačiau ar tuo metu laikė vaistus – nėra žinoma⁸⁹. Patalpos lubų aukštis 273 cm, bendras plotas 5,16 kv. m.

4. Bajorų Šinkauskų namas Naujokų bajorkaimyje (Jonavos r.): pagrindinis fasadas. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

Didžiojo kamino ir vaistinės kaimynystė pastaruosiuose dviejuose objektuose neatsitiktinė. Vieکشnių vaistinės, įkurtos XIX a. viduryje, didžiajame kamine buvo gaminami vaistiniai produktai (5 pav.). Tai leidžia manyti, kad vaistinės buvimas šalia didžiojo kamino (Drobiškio dvare) ar net sujungtas su juo tiesioginiu ryšiu (Naujokų bajorkaimio Šinkauskų name) buvo sąmoningai apgalvotas, o kamine taip pat galėjo būti gaminami naminiai vaistai.

89 Iš 1990 m. D. Puodžiukienės surinktos kraštotyrinės medžiagos.

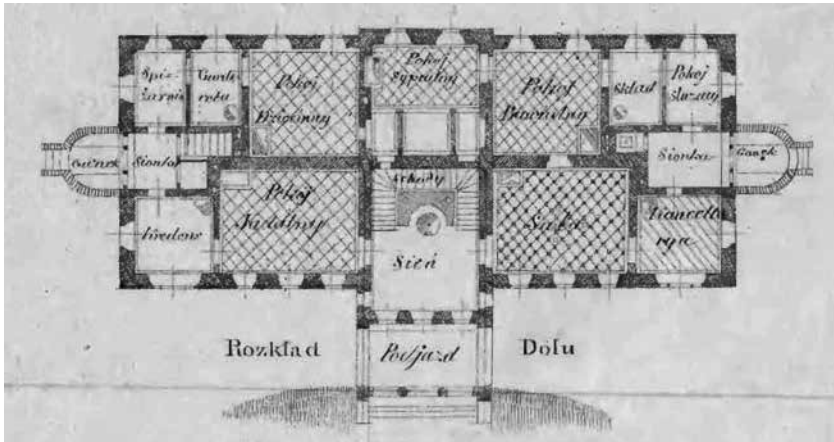
5. Vieksnių vaistinės-muziejaus didysis kaminas, kuriame gaminti vaistai. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

Antroji grupė – *namai su vaistinėle prie valgomojo arba ūkinėje dalyje*. Vilniaus universiteto profesoriaus architekto Karolio Podčašinskio ir Ievos Palčiauskaitės sūnus, taip pat architektas Boleslovas Podčašinskis (*Bolesław Paweł Podczaszyński*, 1822–1876), straipsnyje *Budownictwo wiejskie* (1851) aprašo sandėliuką valgiam pasidėti (lenk. *spizarnia*), kuris kartu naudojamas kaip vaistinė (lenk. *apteczka*). Autorius šią patalpą aprašo kaip sandėlį, kuriame laikomas vanduo, užkandžiai, maisto nuo stalo likučiai ir smulkūs virtuvės įrankiai. Kartu čia esą laikytos vaistažolės ir kiti naminiai vaistai (lenk. *domowe lekartswa*), „nes padoriuose namuose kaime namų šeimininkei tai yra privaloma“. Autorius teigia, kad anksčiau vaistinės ir sandėliukas valgiam pasidėti buvo „pagrindinis mūsų motinų ir vyresnių namų moterų dėmesio ir pasididžiavimo objektas, o dabar šeimininkai nenori rūpintis šiuo valgių sandėliuku ir vaistinėle bei mažai apie tai ir išmano“⁹⁰. Visgi, jei šeimininkas nori turėti sandėliuką valgiam pasidėti ir tai jam leidžia turtinė padėtis, architektas rekomenduoja įrengti „ne per didelę patalpą arti valgomojo“⁹¹ (6 pav.).

Naujo planavimo namų su vaistinėle ūkinėje dalyje galima aptikti naujai statytuose XIX a. pasiturinčių bajorų namuose arba pertvarkytuose jų senuosiuose namuose. Pažvelkime atidžiau į tris pavyzdžius, kurie iliustruoja vaistinės įrengimą prie ūkinių patalpų profesionalaus architekto projektuotuose mūriniuose didikų rūmuose, tradiciniuose mediniuose bajorų rūmuose ir netipinį atvejį – vaistinės įrengimą ofcinoje.

90 Bolesław Podczaszyński, *Budownictwo wiejskie*, in: *Stanisława Strąbskiego Kalendarz czyli Rocznik: na rok zwyczajny 1851*, Warszawa: Nakł. i drukiem Wydawcy, 1851, p. 69.

91 *Ibid.*, p. 70.

6 pav. Pavyzdinis mūrinio dvaro projektas: sienius (geroji priemenė), valgomasis, kredensas, mažoji priemenė (iš kurios yra laiptai į rūšį), spizarnė-vaistinė, garderobas, vaikų kambarys, šeiminingų miegamasis, bendrasis kambarys (lenk. *codzienny pokoj, cz yli robotnia*), podėlis, tarnų kambarys, mažoji priemenė, kanceliarija, salė (salonas)⁹².

Pirmasis pavyzdys – tai architekto Leandro Marconi (1834–1919) projektuoti grafams Tiškevičiams priklausę Trakų Vokės dvaro rūmai. Birutės Rūtos Vitkauskienės tyrime⁹³ pateiktame rūmų rūšio brėžinyje (~1876 m.) galima matyti, kad vaistinė buvo numatyta cokolyje kairiajame rūmų sparne, po grafienės apartamentais (15 pav.). Kairiajame sparne, be vaistinės (lenk. *apteczka*), dar numatyti trys rūšiai (lenk. *piwnica*), išsidėstę po valgomoju, spizarnė (lenk. *spizarnia*) bei tarnų valgomasis (lenk. *jadalny*). Dešiniajame rūmų sparne, po šeiminingo apartamentais, buvo numatytos tarnų patalpos (lenk. *sluzba*) ir erdvus vyno rūšys po biblioteka. Nors vaistinės patalpa atskirta nuo valgomojo ir kredenso, esančių pirmame aukšte, ir nukelti žemiau į cokolį, tačiau ryšys su namų šeiminingke, kurios žinioje tradiciškai buvo vaistinė, buvo išlaikytas.

Antruosiuose pavyzdžiuose pateikiami tradicinės medinės architektūros objektai kaip vyraujančios architektūros tipas XIX a. dvarų gyvenamųjų namų statyboje. Džiuginėnų dvaro namas, statytas dar XVIII a. antroje pusėje, tačiau ne kartą buvo atnaujintas, todėl jo planavimo struktūra pakitusi. Paskutiniojo dvaro kambarių išdėstymo situaciją užfiksavo kraštotyrininkas Juozas Normantas⁹⁴. Iš pateikto aprašymo galima nustatyti, kad patalpos buvo išrikiuotos tokia

92 *Ibid.*, 1 pav. [detalė].

93 Birutė Rūta Vitkauskienė, *Trakų Vokės dvaro rūmų pastato architektūrinių formų bei interjerų istorinės ir ikonografinės medžiagos analizė Leandro Marconi kūrybos kontekste*, Vilnius, 2017 (nepublikuota medžiaga).

94 Žr. Vaida Ščiiglienė, *op. cit.*, p. 54–55.

tvarka⁹⁵: sienius (geroji priemenė), didysis valgomasis, didysis svečių kambarys, ponų virtuvė, vaistinė, pakajavos⁹⁶ kambarys, *kavernė*⁹⁷, trys ponų kambariai, laiptinė, mažasis ir didysis salonai. Taigi, vaistinė vieta yra tarp tarnybinių patalpų – virtuvės ir tarnų kambario.

Vaistinė šalia koridoriaus ir valgomojo aptinkama Mykolui Juozapui Rōmeriui (1778–1853) ir jo žmonai Rachelei priklausiusiame Dembinos dvare (Trakų pavietas, dabar – Lazdynų kaimas). Iš Tamaros Bairašauskaitės publikuoto 1835 m. inventoriaus sužinome, kad pirmiausia patenkama į priėmimą, toliau yra virtuvė, o už jos – tarnų kambarys, valgomasis, koridorius, vaistinė, prieškambaris, tarnų kambarys, kambarys, kabinetas, miegamasis, prieškambaris, antrasis kabinetas, pokylių salė, kambarys, svečių kambarys⁹⁸. Vaistinė prie tarnybinių namo patalpų planuota ir Cz. Miłoszo (1911–2004) gimtajame Šateinių dvaro name, statytame XIX a. pirmojoje pusėje:

[...] iš valgomojo į virtuvę vedė koridorius; virtuvės grindys buvo nutrintų raudonų plytelių, su įvairiais nuožulnumais. Už virtuvės buvo garderobas – toks kambarys, nieko bendra su tuo, ką reiškia garderobas, ten stovėjo įvairiausi daiktai, rateliai – o už garderobo buvo vaistinė.⁹⁹

Trečiajame, Šūklių dvaro, pavyzdyje vaistinė įrengta oficineje, o ne pagrin diniuose rūmuose. Janas Gawroński 1892–1919 m. prisiminimuose aprašo nedidelę patalpą, vadinamą „apteka“, kuri buvo įrengta Šūklių dvaro oficinios priemenės dešinėje pusėje¹⁰⁰. Nors ryšys tarp valgomojo ir vaistinės fiziškai nutolsta, tačiau šeiminiškės kaip svarbiausios apylinkės gydytojos vaidmuo išlieka.

Didžiųjų dvarų savininkai, kurie žiemas paprastai leisdavo ne dvaruose, o miestuose, kartu su savimi išsibendavo svarbiausią inventorių, tarp kurio, be abejo, buvo ir vaistinė per vasarą suruoštos atsargos. Dvarininkai, kurie miestuose neturėjo nuolatinės rezidencijos, patalpas nuomodavosi ir prisitaikydavo pagal savo poreikius.

95 Aprašytos patalpos sutampa su Džiuginėnų dvaro ponų namo planu, sudarytu 1963 m. (Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvo brėž., b. 221).

96 Pakajava (lenk. *Pokojowa*) – kambarinė.

97 Tarnaičių atsiminimuose minima, kad šiame kambaryje buvo „pečius anglims prosui, čia prosavodavo“. Tačiau ankstesnė patalpos funkcija galėjo atitikti patalpos pavadinimą, t. y. buvo skirta kavai ruošti. Kraštotyrininkas Z. Glogeris rašo, kad XVIII a. – XIX a. pirmosios pusės didesniuose dvaruose buvo atskira tarnaitė (lenk. *kawiarki*) kavai ruošti (Zygmunt Gloger, *op. cit.*, 1902, t. 3, p. 27). Apie *kawiarką* rašo ir Adomas Mickevičius, žr. A. Mickevičius, *Ponas Tadas, arba paskutinis antpuolis Lietuvoje. Bajorų nuotykių iš 1811 ir 1812 metų*, vertė V. Mykolaitis-Putinas ir Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1974, p. 71.

98 Tamara Bairašauskaitė, *Mykolas Juozapas Rōmeris (1778–1853). Bajoro viešoji ir privati erdvė XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 72.

99 *Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas*, p. 148.

100 Jan Gawroński, *Moje wspomnienia 1892–1919*, p. 72.

Antai grafų Giunterių šeima iš Dabraulėnų (Švenčionių pavietas) dvaro 1830 m. žiemą praleido nuomotuose Benedikto Karpio (vėliau grafų Tiškevičių) rūmų apartamentuose Vilniuje (Trakų g.). G. Giunterytė-Puzinienė prisimintuose aprašo, kaip trise kartu su seserimis buvo įkurdintos ketvirto aukšto baliams ir teatrui skirtoje salėje. Didelė erdvė buvo padalyta į šešias dalis – prie sienos buvo bajoraičių ir tarnų miegamieji, o prie langų – atskiri salonėliai kiekvienai panelei. Pirmasis nuo įėjimo buvo kaip klasė piešimo pamokoms, viduriniojo kambario antroji funkcija neminima, o paskutinis, kampinis, kambarys su dviem langais, priklausęs vyriausiajai seseriai, kartu buvo ir vaistinė¹⁰¹.

Iš autorės skyriaus pradžioje pateikto aprašymo galima suprasti, kad Dabraulėnų dvaro vaistinė, bent jau Vilniuje, rūpinosi jos vyriausioji sesuo. Kunigaikštienė įvardija ir dvejopą vaistinės funkciją – kaip *apteczką szpizarnianą*, ir kaip *apteka medyczna*¹⁰². Lietuviškame leidinyje terminas *apteczką szpizarnianą*, išverstas kaip „džiovintos žolės“, neatspindi viso įprasto vaistinės turinio (uogienės, prieskoniai, užpiltinės ir t. t.) ir net klaidina. Manytina, kad iš provincijos dvaro į Vilnių buvo atsivežta gerokai platesnis vaistinės-valgių sandėliuko asortimentas. Deja, autorė plačiau neužsimena apie į Vilnių atsivežtos vaistinės įrangą, baldus ar inventorių.

Vaistinės interjero įranga, baldai ir inventoriai

Apie vaistinių interjero įrangą galima sužinoti iš inventorių, kraštotyrinės medžiagos, *in situ* duomenų, taip pat svarbios informacijos yra užfiksuota amžininkų egodokumentikoje ir kūryboje. Gerokai skurdesnės žinios inventoriuose pateikiamos ieškant informacijos apie baldus ir laikytą inventorių. Nei vieno išlikusio baldo ar inventoriaus, priskirtino dvarui, šio tyrimo metu aptikti nepavyko.

Durys. Vaistinėse saugotos brangios atsargos, todėl inventoriuose dažnai minimos durys su įvairaus tipo užraktais. Antai Marchačovczyznos palivarko (Naugarduko pavietas) vaistinėje buvo paprasčiausios lentų durys¹⁰³, o Ledcos (Vitebsko pavietas) ir Voronovo (Vitebsko pavietas) dvarų vaistinių durys jau profesionalaus staliaus darbo¹⁰⁴. Pastarojo inventoriuje nurodomas ir durų tipas – *tafle*¹⁰⁵. Jei inventoriuje minimos durys, visuomet paminimi ir vyriai¹⁰⁶, kartais pažymima, kad vyriai metaliniai¹⁰⁷ arba pirktiniai¹⁰⁸. Vaistinėi užrakinti naudoti

101 Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843 m. dienoraštis*. Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005, p. 128.

102 *Ibid.*, p. 128.

103 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXVIII, p. 164.

104 *Ibid.*, т. XXXV, p. 268–269.

105 *Ibid.*, p. 327.

106 *Ibid.*, p. 268–269, 327; *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXV, p. 45, 164.

107 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXVIII, p. 156.

108 *Ibid.*, p. 461.

7 a, b. Drobiškio dvaro rūmų vaistinėlių durys iš miegamojo pusės ir durų spyna. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

8. Bajorų Šinkauskų (Naujokų bajorkaimis) namo vaistinėlių durys: vaizdas iš miegamojo. Meistro darbo įsprūdinės dažytos durys, spyna neišlikusi. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

įvairūs kabliai (kabliai su kaiščiu¹⁰⁹, „varnos“¹¹⁰ kabliai¹¹¹) ir spynos¹¹². Voronovo dvare durų spyna buvusi prancūziška¹¹³. Išlikusios kelios XIX a. dvarų vaistinėlių durys (7, 8 pav.).

Drobiškio dvaro vaistinėlių durys (7 pav.) paprastos, iš vertikaliai sukaltų lentų. Duryse yra ovali „akutė“ (8 × 6,5 cm), kuri galėjo būti naudojama patalpai vėdinti, kaip reikalavo B. Podčašinskis. Durys iš miegamojo pusės dažytos žalsva spalva (7 a pav.), iš vidaus – ruda. Iki šių dienų išliko spyna (7 b pav.). Spynos mechanizmas tvirtinamas vidinėje durų pusėje, išorėje (spyna neįleidžiama). Spyna prie durų pritvirtinta rankų darbo kalvio vinimis. Išorinėje pusėje yra dekoratyvus dangtelis (7 b pav.). Spynos dangtelio forma artima lelijos siluetai. Bajorų Šinkauskų (Naujokų bajorkaimis) vaistinėlėje būta trejų durų. Mūsų laikus pasiekė siauros įsprūdinės meistrų darbo durys (52 × 173 (H) cm), vedusios į *vaistinėlę* iš miegamojo (8 pav.). Virtuvę ir vaistinėlę skyrusios durys neišliko (angos matmenys 87 × 170 (H) cm). Vaistinėlę su didžiuoju kaminu skyrusios durys taip pat neišliko (angos matmenys 70 × 167 (H) cm).

109 *Ibid.*, p. 156.

110 „Varnos“ tipo kablo veikimo principo šiame tyrimo etape nustatyti nepavyko. Tikėtina, kad tai gali būti paprasčiausias kablys, kurio kaištis dėl panašumo į paukščio „snapą“ suteikė pavadinimą ir pačiam kablo tipui.

111 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXVIII, p. 268–269.

112 *Ibid.*, т. XXXV, p. 164.

113 *Ibid.*, т. XXXVIII, p. 327.

9 a, b. Ponų Šinkauskų Naujokų bajorkaimyje vaistinėės molio (?) grindys. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m. Trakų Vokės rūmų rūsio patalpos, kurioje architektas L. Marconi buvo numatęs įrengti vaistinėę, grindų iš plytelių fragmentas. Plytelių rašto centrinėje dalyje sudėtas ornamentas iš mėlynos ir geltonos spalvos – grafų Tiškevičių Leliva herbo spalvos. M. Daraškevičiaus nuotrauka 2017 m.

Grindys dvarų inventoriuose minimos retai. Tai gali reikšti tiesiog tai, kad jų visai nebūta. Pavieniais atvejais pažymima, kad vaistinėė yra be grindų¹¹⁴ (Voronovo dvaras, 1778 m.) ar įrengtos molio grindys¹¹⁵ (Armoniškių dvaras, Ašmenos pavietas, 1790). Drobiškio dvaro ir Šinkauskų namo Naujokų bajorkaimyje (9 a pav.) vaistinėėse taip pat nebuvo grindų (galbūt buvo molio grindys). Būta vaistinėlių, kurių grindys išklotos lentomis¹¹⁶ (Skiporowczyzna arba Bezkovczyzna (Skiporowczyzna / Bezkowczyzna), Minsko pavietas, 1766) ar plytomis¹¹⁷ (Sveclianų dvaras, Ašmenos pavietas, 1784). Trakų Vokės dvaro rūmų cokoliniame aukšte L. Marconio numatytoje vaistinėės patalpoje iki šių dienų išlikęs grindų iš plytelių fragmentas (9 b pav.).

Šią grindų dangą tyrinėjusi Birutė Rūta Vitkauskienė¹¹⁸ mano, kad grindų projekto autorius galėjo būti pastato architektas L. Marconis. B. R. Vitkauskienės manymu, grindų projektas galėjo būti parengtas remiantis Eugène'o Emmanuelio Viollet-le-Duc'o (1814–1879) sudarytu leidiniu *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* (1854–1868), kuriuo noriai vadovavosi Lenkijoje ir Lietuvoje dirbę architektai.

114 *Ibid.*, t. XXXV, p. 327.

115 *Ibid.*, t. XXXVIII, p. 45.

116 *Ibid.*, t. XXXV, p. 156.

117 *Ibid.*, p. 443.

118 Birutė Rūta Vitkauskienė, *Trakų Vokės dvaro rūmų pastato architektūrinių formų bei interjerų istorinės ir ikonografinės medžiagos analizė Leandro Marconi kūrybos kontekste*, Vilnius, 2017 (nepublikuota medžiaga), 6 skyrius. Trakų Vokės rūmų meniniai dekoru elementai.

10. Tinkuotos ir baltintos bajorų Šinkauskų (Naujokų bajorkaimis) vaistinėlės sienos. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

11 a, b. Baltintos lubos: a) lentos ant sijų (Drobiškės dvaras); b) tinkuotos (pono Šinkausko, Naujokų bajorkaimis). M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

Sienu ir lubų apdaila. Apie sienų apdailą žinių aptikta mažiausiai. Egodokumentuose ir grožinėje literatūroje aptinkama žinių, kad vaistinėlių sienas dengė lentynėlės ir spintelės su stalčiukais. Tai leidžia manyti, kad šioje sandėliuoti skirtoje patalpoje sienos buvo mažai pastebimas interjero elementas. Iš 1766 m. Skiporovžyznos (Bezkovčyznos) dvaro inventoriaus galima sužinoti, kad vaistinėlės sienos buvo pjautinės¹¹⁹ medienos¹²⁰. Drobiškių dvaro vaistinėlės viena siena ribojasi su didžiuoju kaminu. Ši siena buvo iš nedegtų plytų (netinkuota, baltinta kalkėmis). Kitos trys sienos tašytų rąstų, taip pat baltintos. Bajorų Šinkauskų Naujokų bajorkaimyje vaistinėlės sienos buvo tinkuotos ir baltintos (10 pav.). Lubos šiuose dviejuose aptartuose objektuose taip pat buvo baltintos: Drobiškio

119 Tašytų ir suleistų rąstų.

120 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXV, p. 156.

dvare tiesiai ant medinių lubų konstrukcijos (11 a pav.), Naujokų bajorkaimyje – ant nutinkuotų lubų (11 b pav.).

Langas. Kad vaistinėlė gerai atliktų savo funkciją, reikėjo gero vėdinimo, nuolatinės vėsos. Joje taip pat buvo dirbama, todėl dažnai šioje patalpoje aptinkamas langas, paprastai, vienas¹²¹, mediniais rėmais¹²², su stiklu¹²³. Langas galėjo būti ir su grotomis (grotas vaistinėlėje mini Cz. Miłoszas¹²⁴). Tais atvejais, kai patalpa buvo namo viduryje, lango nebūdavo. Tokiu atveju vėdinimo klausimas buvo sprendžiamas įrengiant kelerias duris (pvz., bajorų Šinkauskų Naujokų bajorkaimyje), o jei durys vienos – jose įrengiant angą (pvz., Drobiškio dvare) (7 a pav.).

Vėdinimas ir šildymas. Vaistinėlėje buvo laikomi vaistiniai ir maisto produktai, kurie dažnai skleidė stiprų kvapą (pvz., prieskoniai, rūkyta mėsa, žuvis), todėl geras vėdinimas buvo privalomas. Apie tai, kad vaistinėlėje svarbu nuolat palaikyti žemą temperatūrą, patalpą reikia orientuoti į šiaurinę pusę bei užtikrinti gerą oro cirkuliaciją (patalpa privalo būti perpučiama), rašė ir B. Podčasinski¹²⁵, kuris, gerai žinodamas vietinę kultūrą ir turėdamas puikų išsilavinimą, gebėjo savo darbuose sujungti tradicijas ir naujoves. 1797 m. Ostroboko-Jablonavo (*Ostrowek Jablonowszczyzny*) dvaro (Naugarduko pavietas) inventoriuje pažymima, kad vaistinėlė yra be krosnies ir židinio¹²⁶. Tai leidžia spėti, kad vaistinėlių būta ir su šildymu. Bajorų Šinkauskų (Naujokų bajorkaimis) vaistinėlėje esanti krosnis (12 pav.), kuri kartu apšildydavo ir dvi kitas privačios namų erdvės patalpas – miegamąjį ir saloną, patvirtintų šį spėjimą.

Sandėliavimo įranga ir baldai. Patalpos funkcija padiktavo ir sandėliavimo įrangos tipą – lentynos, spintelės su durelėmis ir stalčiukais, kabliai palubėse. Apie XVIII a. pabaigos vaistinėlės spintas žinių turima mažai. Kampinės vaistinėlės-spintos vieta garderobo patalpoje yra pažymėta P. Świtkowskio veikale *Budowanie wiejskie*¹²⁷ (13 a pav.).

Krokuvos farmacijos muziejuje saugomos dvi XVIII a. pabaigos kampinės vaistinėlės spintos iš vienuolynų (13 b, c pav.), iliustruotų pagal P. Świtkowskio rekomenduojamas vaistinėlės įrengimo garderobe pavyzdį (13 pav.). Pavyko aptikti

121 1760 m. Chadzilonai (*Chodzilon*), Lydos pavietas, žr. *Ibid.*, p. 89; 1778 m. Voronova (*Woronowa*), Vitebsko pavietas, žr. *Ibid.*, p. 327; 1785 m. Repšių dvaras, Raseinių pavietas, *Ibid.*, p. 461; 1790 m. Armoniškės, Ašmenos pavietas, *Ibid.*, t. XXXVIII, p. 45; 1795 m. Dagiliai (*Dogil*), Vilkmergės (dabar – Ukmergės) pavietas, *Ibid.*, p. 216.

122 1760 m. Chadzilonai, Lydos pavietas, žr. *Ibid.*, t. XXXV, p. 89; 1778 m. Voronova, Vitebsko pavietas (lango rėmas staliaus darbo), *Ibid.*, p. 327.

123 1760 m. Chadzilonai, Lydos pavietas, *Ibid.*, p. 89; 1778 m. Voronova, Vitebsko pavietas, *Ibid.*, p. 327; 1785 m. Repšių dvaras, Raseinių pavietas, žr. *Ibid.*, p. 461; 1790 m. Armoniškės, Ašmenos pavietas, *Ibid.*, t. XXXVIII, p. 45.

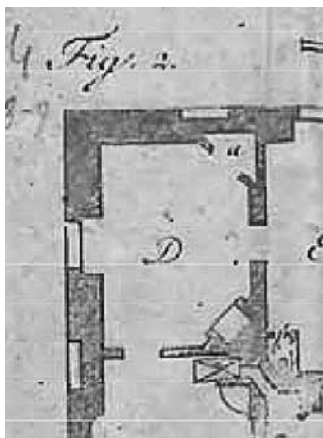
124 Česlavas Milošas, *Isos slėnis*, p. 11.

125 Bolesław Podczaszyński, *Budownictwo wiejski*, p. 70.

126 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, t. XXXVIII, p. 345–346.

127 Piotr Świtkowski, *Budowanie Wiejskie: Dziedzicom Dobr Y Possessorom toż wszystkim iakżkolwiek zwierchność po wsiach i miasteczkach mającym do uwagi y praktyki podane / z Figurami / Edycja druga*, Warszawa: Nakładem Michała Gröla Księgarza Nadwornego J. K. Mci., 1793, p. 106.

12. Bajorų Šinkauskų Naujokų bajorkaimyje vaistinėės krosnis. M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

13 a–c. Kampinės vaistinėės spintos XVIII a. pabaigoje: a) ponios garderobas arba panelės kambarys su vaistinėle, pažymėta kambario kampe „a“ (Piotr Świtkowski, *Budowanie wiejskie*, 1793, il. II); b) kampinė vaistinėės spinta vienuolyne, XVIII a. pabaiga (Krokuvos farmacijos muziejus); M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.; c) kampinė vaistinėės spinta vienuolyne, XVIII a. pab. (Krokuvos farmacijos muziejus); M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

tik vieną XVIII a. pabaigos dvaro Lietuvoje inventorių, kuriame minima vaistinėės „spinta, sudalyta drelėmis su rankenėmis“¹²⁸ (Ledcos dvaras).

Apie XIX a. – XX a. pradžios vaistinėės spintas yra išlikę daugiau žinių. G. Giunterytė-Puzinienė, aprašydama 1816–1820 m. periodą Dabraulėnų dvare, mini didelę spintą (orig. *biura*¹²⁹), kurios drelės buvo tapytos auksu. Taip pat

128 *Акты, издаваемые Виленской комиссией*, т. XXXV, p. 268–269.

129 Gabriela z Güntherów Puzynina, *W Wilnie i w dworach Litewskich. Pamiętnik z lat 1815–1843*, Chotomów: Verba, 1988, p. 18.

pamini spintos apatiniam stalčiuje laikytus skalbinius, kurie buvo naudojami kaip tvarsčiai luošiams ir drabužiai elgetoms, „kurių iš visų pusių kasdien užeidavo ar privažiudavo“¹³⁰. Autorė nemini, kur ši spinta stovėjo, bet tikėtina, kad būtent vaistinėleje. Šūklių dvaro vaistinėleje buvusios kelios spintos, prieš langą stovėjęs didelis stalas su kėdėmis – juos mini J. Gawroński¹³¹. Džiuginėnų dvaro tarnaičių Zosės ir Eugenijos Lemežyčių atsiminimuose, kuriuos 1966 m. užrašė kraštotyrininkas Juozas Normantas, vaistinėle apibūdinama kaip „sandėlis“, kuriame buvo „lentynos“¹³². Cz. Miłoszo minimos vaistinėlės visas sienas dengė lentynos ir stalčiukai, kuriuose buvo laikomos esencijos, prieskoniai¹³³.

Apžvelgus šiuos pavyzdžius, galima pastabėti, kad per visą XIX a. laikymo įranga vaistinėleje beveik nekito – joje dominavo didelė spinta arba lentynos su spintelėmis ir stalčiais. Tai iliustruoja XIX a. pradžios – XX a. pradžios trys pavyzdžiai. Pirmajame – XIX a. pradžios Gailestingųjų seserų vienuolyno Vilniuje vaistinės pavyzdyje (14 a pav.) pavaizduota didelė vaistinės spinta, kurios žemutinę dalį sudaro stalčiukai, o aukštesnę dalį – lentynos. Antroje Viekšnių vaistinės interjero nuotraukoje (14 b pav.) taip pat matome labai panašią spintą vaistams, kuri pagaminta 1860 m. nežinomo Žemaitijos meistro.

Trečiasis pavyzdys – tai 1901 m. namų vaistinės (vok. *Hausapotheke*) firmos „Hammer & Voršak, Fabriken Pharmaceutischer Bedarfartikel“ reklama¹³⁴. Šioje reklamoje pavaizduotas baldas, kurio lentynų ir stalčių išdėstymo struktūra artima anksčiau aptartiems dviem XIX a. pradžios ir XIX a. vidurio spintų pavyzdžiams. Tai 125 cm pločio ir 235 cm aukščio baldas, kurį sudaro gilesnė apatinė 100 cm aukščio dalis su stalčiais ir durelėmis ir 135 cm ne tokia gili viršutinė dalis, kurios apačioje yra daug stalčių, o viršuje – durelės. Spintos vidus suplanuotas pagal paskirtį – pritaikyta laikyti įvairaus tipo vaistus, įrenginius (svarstyklės). Labai tikėtina, kad panašios, kaip pateiktos XIX a. pradžios pavyzdžiuose, Vilniaus vienuolyno ar XIX a. vidurio Viekšnių vaistinių vaistų spintos, gamintos vietos meistrų, galėjo stovėti ir didesnių dvarų vaistinėlose.

Mažesniuose dvaruose, kuriuose atskira vaistinėlės patalpa nebuvo numatyta, šią funkciją atstodavo valgomajame stovinti spinta. B. Podčasinskis pastebi, kad mažuose dvaruose atskiro vaistinėlės kambario nėra, o šią funkciją atlieka

130 Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*, p. 33.

131 Jan Gawroński, *Moje wspomnienia 1892–1919*, p. 72.

132 Vaida Ščiiglienė, *op. cit.*, p. 60.

133 *Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas*, p. 148.

134 *Fabriken pharmaceutischer Bedarfartikel Hammer & Voršak. Complete Einrichtungen von Apotheken und Laboratorien, pharmaceutische Cartonagen, Papierwaaren und Signaturen, Blechemballagen, Salbentiegel mit Metall- und Celluloiddeckel, Porzellan- und Glasmalerei, Emailirerei und Brenneri. Sämmtliche pharmaceut. Utensilien und Apparate. Medicin-Form- und Parfumeriegläser nebst Zubehör, etc. etc. Wien: Eigenverlag*, 1901. Illustr. Halbklein 4, 4 Bll, 447 S., XI S., mehr sehr zahlreichen Abb. u. eingelebten Etikettenmustern. Šaltinis publikuotas in: Iwona Arabas, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich*, Warszawa: Instytut Historii Nauki, Polskiej Akademii Nauk, 2009, 6 pav.

14 a–b. Vaistinės spintos: a) paveikslo „Vienuolyno ligoninėje“ fragmentas. Nežinomas Lietuvos dailininkas, XIX a. pradžia. Lietuvos dailės muziejus (LDM ED 67657, LDM T 6292); b) Vieکشnių vaistinės spinta (GEK VPVM 2), 1860 m., vietinio meistro darbo.

valgomajame stovinti spinta (lenk. *stolowej izbie*). Architekto teiginį iliustruoja pateiktas mažesnio dvaro rekomendacinis namo planas, kuriame vaistinėle nėra numatyta. Vaistinėle-spinta, pasak autoriaus, atstoja atskirame kambaryje laikomą „nesuskaičiuojamą gausybę krepšių, krepšelių, ryšulių ir t. t.“¹³⁵ Kaip rašo autorius, ši spinta gali būti ir kaip indauja: „[...] dažnai toje pačioje spintoje laikomi ir prabangesni stalo indai, kitas šeimos turtas, nes anksčiau populiarius kredensai labai sumažėjo.“¹³⁶ Tokios vaistinėlės-spintos ar vaistinėlės-kredenso, stovėjusio dvaro valgomajame, šiame tyrimo etape aptikti nepavyko.

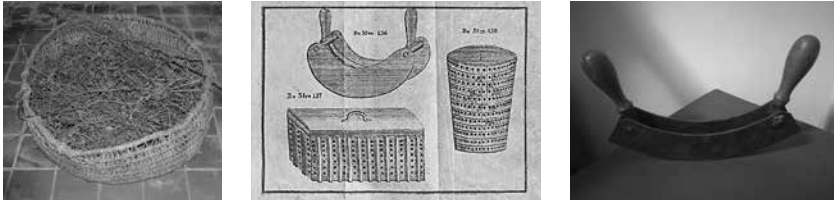
Inventorius

Vaistinėleje laikytas inventorius skirtas vaistams, degtinėms ir skanėstams gaminti ir laikyti. B. Podčasinskis mini vaistinėleje laikomus krepšius, krepšelius, ryšulius¹³⁷. Kaip atrodė vaistinių žolių laikymo krepšys, galima pamatyti Lietuvos medicinos ir farmacijos muziejuje (15 a pav.). Žolėms smulkinti naudotas specialus peilis, kurio vaizdas pateikiamas jau anksčiau minėtame J. Szyttlerio namų ūkiui skirtame leidinyje (15 b pav.). Panašus į pavaizduotąjį smulkintuvas yra saugomas ir Vieکشnių vaistinės muziejuje (15 c pav.).

¹³⁵ Bolesław Podczaszyński, *Budownictwo wiejski*, p. 69–70.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 70.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 69–70.

15 a–c. Vaistinių inventorių: a) pintas krepšys žolelėms; Medicinos ir farmacijos muziejaus nuotrauka; b) žolių pjaustymo peilis, skrynja šviežiai paukštienai, žuviai ir žvėrienai laikyti, kubilas šviežiams žalumynams laikyti (Jan Szyttler, *Spizarnia dostatecznie i przezornie urządzona*, Wilno, 1841; c) žolių pjaustymo peilis, naudotas Viekšnių vaistinėje (GEK VPVM 857), XIX a.; M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

Įvairioms vaistinėms užpiltinėms, vaistiniams ingredientams, prieskoniams ir skanėstams laikyti naudota įvairi tara. Antai Šūklių dvaro vaistinėje užpiltinėms ir prieskoniams laikyti buvo naudojami buteliukai ir stiklainiai (lenk. *butelkami i sloikami*)¹³⁸, o Šatėnių dvare – įvairiausi variniai indeliai¹³⁹. Tikėtina, kad turtinguose dvaruose taip pat būta panašios taros kaip ir vienuolynų bei miesto vaistinėse (16 a–c pav.).

16 a–c. Vaistinių medžiagų indeliai: a) vienuolyno vaistinėje¹⁴⁰, XIX a. pradžia; b) mediniai indeliai Viekšnių vaistinėje, XIX a. vidurys (GEK VPVM 1133, GEK VPVM 1134); c) porcelianiniai indeliai Viekšnių vaistinėje; indelio viduje – mira, kuri aptinkama ir dvarų vaistinėse (GEK VPVM 659). M. Daraškevičiaus nuotraukos, 2017 m.

Dvarų vaistinėlių vaistams gaminti buvo naudojami įvairūs prietaisai. Pavyzdžiui, Z. Glogeris mini distiliatorių, skirtą gydomiesiems augalams distiliuoti. Kaip atrodo XIX a. pradžios distiliatorius ir kiti dvaro vaistinėje naudoti prietaisai, atskleidžia vienuolyno vaistinė, pavaizduota nežinomo dailininko paveiksle (17 a pav.). Tame pačiame paveiksle pavaizduota ir vaistų gamyboje

138 Jan Gawroński, *Moje wspomnienia 1892–1919*, p. 72.

139 *Maištingas Czesława Miłoszo autoportretas*, p. 148.

140 Paveikslo „Vienuolyno ligojinė“ fragmentas. Nežinomas Lietuvos dailininkas, XIX a. pradžia. Lietuvos dailės muziejus, LDM ED 67657, LDM T 6292.

naudota grūstuvė, svarstyklės (17 b pav). Panašias, taip pat ir ant piršto maunamas svarstyklės, kurios pavaizduotos XIX a. pradžios vienuolyno vaistinės paveiksle, pavyko aptikti Viekšnių vaistinėje. Ant šių svarstyklių užrašyta, kad jos skirtos tik nuodams matuoti (17 c pav.).

17 a–b. Prietaisai vaistams gaminti:
a) distiliatorius vienuolyno vaistinėje¹⁴¹, XIX a. pradžia; b) svarstyklės vienuolyno vaistinėje, XIX a. pradžia. M. Daraškevičiaus nuotraukos, 2017 m.

17 c. Svarstyklės nuodams sverti (Viekšnių vaistinės muziejus). M. Daraškevičiaus nuotrauka, 2017 m.

Lietuvoje XVIII a. pabaigoje įsitvirtinusios dvarų vaistinės XIX a. pasklido platesniuose dvarininkų ir net bajorkaimių bajorų sluoksniuose. Laikui bėgant archajiškas vaistinės XIX a. sugebėta pritaikyti prie modernėjančios visuomenės poreikių ir jos išliko svarbia bajorijos kultūros dalimi. Po Antrojo pasaulinio karo išnykus dvarų institucijai vaistinės privačiose rezidencijose Lietuvoje istorija nutrūko, tačiau išliko gyva gydymo žolelėmis, naminių užpiltinių ir trauktinių tradicija, kuri tęsiama ir šiandien.

141 Paveikslo „Vienolyno lignonė“ fragmentas. Nežinomas Lietuvos dailininkas, XIX a. pradžia. Lietuvos dailės muziejus, LDM ED 67657, LDM T 6292.

Išvados

Buvusiose dvarų sodybose esančios vaistinėlės – svarbi ne tik medicinos, kulinariinio paveldo, bet ir interjero ar jos įrangos dalis, kuri leidžia interpretuoti XIX a. dvarus kaip apylinkės gydymo, pirminės pagalbos centrus, taip pat atskleidžia dvarų svetingumo ir gastronomijos kultūrą. Deja, išlikusios vaistinėlės kol kas nėra vertinamos, juo labiau eksponuojamos.

Tyrimai parodė, kad vaistinėlių tradicija būdinga visai bajorijai, nepriklausomai nuo turtingumo. Tyrimo metu aptiktos vaistinėlės tiek aristokratų pilyse (kunigaikščių Radvilų Nesvyžiaus), mūriniuose rūmuose (grafų Tiškevičių Trakų Vokės dvaras, Giunterių Dabraulėnų dvaras, Gawrońskich Šuklių dvaras), tiek tradiciniuose mediniuose bajorų dvarų sodybų rūmuose (Gorskių Džiuginėnų dvaras, Riomerių Dembynės dvaras, Svolkenių Drobiškės dvaras), tiek ir nedideliuose mediniuose bajorkaimių bajorų namuose (Šinkauskų namas Naujokų bajorkaimyje).

Analizuojant XVIII a. antrosios pusės – XIX a. vaistinėles, galima išskirti du jų tipus – naminių vaistų, degtinių, skanėstų podėlį (lenk. *apteczka śpizarniana*) ir medicininę vaistinę (lenk. *apteka medyczna*). Vaistinėlei galėjo būti skirta atskira patalpa (*apteczka*) arba spinta kaip baldas, kuris stovėjo valgomajame. Tokių išlikusių spintų-vaistinėlių tyrimo metu kol kas rasti nepavyko.

Nustatyta chronologija ir prielaidos, kurios XVIII a. vidurio – XIX a. rūmų funkcinį planavimą leido suskirstyti į du laikotarpius: *namai su vaistinėle prie miegamojo* ir *namai su vaistinėle prie valgomojo arba ūkinėjų patalpų*. Atlikus tyrimą nustatyta, kad iki XIX a. 4-ojo dešimtmečio statytuose namuose buvo laikomasi 1782 m. P. Świtkowskio propaguotos vaistinėlės vietos garderobe ar šalia miegamojo. Skirties riba laikomas XIX a. 4-asis dešimtmetis, susijęs su nusistovėjusia atskiro valgomojo kambario tradicija, pakitusiu asmeninės erdvės suvokimu, aktyvėjančiu šeiminkės įsitraukimu į bendruomenės gydymą.

Išanalizuotos vaistinėlės slinkties iš miegamojo – privačios erdvės į valgomąjį – ūkinę erdvę priežastys leidžia daryti prielaidą, kad vaistinėle buvo derinama prie valgymo funkciją atliekančių patalpų – XIX a. pradžios kasdieninį valgymą perkėlus iš miegamojo / privačių apartamentų į valgomąjį, kartu buvo perkelta ir vaistinėle.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Encyklopedia Powszechna, Warszawa: S. Orgelbranda Synowie, 1860, t. 2.

Ciundziewicka Anna, Rocznik gospodarski czyli Wskazówka wszystkich prac i zatrudnień przypadających na każdy miesiąc koło domu, roli, ogrodów i żywiołów, Wilno: Drukarnia Gubernialna, 1854.

Ciundziewicka Anna, Gospodyni litewska czyli Nauka utrzymywania porządku domu i zaopatrzenia go we wszystkie przyprawy, zapasy kuchenne, apteczkowe i gospodarskie tudzież hodowania

- i utrzymywania bydła, ptastwa i innych żywiołów, według sposobów wyprobowańszych i najdoświadczeńszych, a razem najtańszych i najprostszych*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856.
- Gawroński Jan, *Moje wspomnienia 1892–1919*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2016.
- Giunterytė-Puzinienė Gabrielė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose. 1815–1843 m. dienoraštis*, Vilnius: Regionų kultūrinų iniciatyvų centras, 2005.
- Gloger Zygmunt, *Encyklopedia Staropolska Ilustrowana*, Warszawa: Druk. P. Laskauera i W. Babickiego, 1900, t. 1; 1901 t. 2; 1902, t. 3.
- Gołębiowski Łukasz, *Domy i dwory*, Warszawa: druk. N. Glücksberga, 1830.
- Güntherów Puzynina Gabriela, *W Wilnie i w dworach Litewskich. Pamiętnik z lat 1815–1843*, Chotomów: Verba, 1988.
- Krasicki Ignacy, *Dziela Ignacego Krasickiego*, t. IV: *Nowe i zupełne wyd. Pan Podstoli*, Wrocław: U Wilhelma Bogumiła Korna, 1824.
- Maištingas Česlavo Miłoszo autoportretas. Pokalbiai su Aleksandru Fiutu*, vertė Birutė Jonuškaitė, Vilnius: Alma littera, 1997.
- Milošas Česlavas, *Isos slėnis*, Vilnius: Vaga, 1992.
- Pharmacopoea Borussica oder Preussische Pharmacopoe*, Nürnberg: Johann Adam Stein, 1830 (4. Aufl.), 1830, p. 242[15].
- Podczaszyński Bolesław, Budownictwo wiejski, in: *Stanisława Strąbskiego Kalendarz czyli Rocznik: na rok zwyczajny 1851*, Warszawa: Nakł. i drukiem Wydawcy, 1851.
- Szyttler Jan, *Kucharz dobrze usposobiony*, Wilno: Drukarnia Dyecezalna u XX. Missyonarzów, 1830, t. 1, 2.
- Szyttler Jan, *Poradnik dla myśliwych*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1839.
- Szyttler Jan, *Spizarnia dostatecznie i przezornie urządzona*, Wilno: nakł. Rubena Rafałowicza, 1841.
- Szyttler Jan, *O ptastwie domowem i oswojonem*, Wilno: Nakładem Rubena Rafałowicza księgarza wileńskiego, 1844.
- Szyttler Jan, *Kuchnia myśliwska czyli na łowach*, Wilno: Drukarnia A. Marcinkowskiego, 1845.
- Szyttler Jan, *Skrzėtna gospodyni czyli tom drugi „Kucharki oszczędej“*, Wilno: Rafałowicz Ruben, 1846.
- Šatrijos Ragana, *Sename dvere*, Vilnius: Alma littera, 2015.
- Zawadzka Wincentyna A. L., *Kucharka litewska: zawierająca Przepisy gruntowne i jasne, własnem doświadczeniem sprawdzone, sporządzania smacznych, wykwinnych, taniach i prostych rozmaitych rodzajów potraw tak mięsnych, jak i postrnych, oraz ciast, legumin, lodów, kremów, galaret, konfitur i innych przysmaków deserowych, tudzież rozlicznych zapraw aptecznych, konserw i rzadszych specjałów, z przydaniem na początku książki dokładnej dyspozycji stołu*, Wilno: Nakładem Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1913.
- Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов*, т. XXXV: *Инвентари староств, имений, фольварков и деревень за вторую половину XVIII века (1751–1789)*. Вильна: Эл.-Тип. „Русский Почин“, 1910.
- Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов*, т. XXXVIII. *Инвентари староств, имений, фольварков и деревень XVIII века (1720–1798)*. Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1914.
- Alfonsas Kaikaris, Lietuvos farmacijos istorija. Atsiminimai*, sudarytoja Vilma Gudienė, Kaunas: Sveikatingumo ir medicinos reklamos centras, 2000, p. 15–41.
- Arabas Iwona, *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich*, Warszawa: Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, 2009.
- Astrauskas Antanas, *Per barzdą varvėjo. Svaigiujų gėrimų istorija Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- Bagdonavičius Almantas, Iš Biržų medicinos istorijos, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1990, Nr. 6, p. 12–13.
- Bagdonavičius Almantas, Kauno miesto medicinos ir farmacijos raidos bruožai XVI–XVIII a., in: *Acta musei historiae medicinae et pharmaciae Lituaniae*, Kaunas: Kauno medicinos akademijos Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus, 1993, t. 1.
- Bagdonavičius Almantas, Medicinos raida Kėdainiuose XVII–XX a. pradžioje, in: *Žemaičių praeitis*, d. 2, ats. redaktorius Adomas Butrimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 95–106.

- Bairašauskaitė Tamara, *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853). Bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 72.
- Brückner Aleksander, *Encyklopedia Staropolska*, Warszawa: Trzaska, Evert i Michalski, 1939, t. 1.
- Giroaurd Mark, *Life in the English Country House*, Yale University Press, New Haven and London, 1978, p. 208.
- Griškaitė Reda, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016.
- Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, d. I: *Šilalės rajono savivaldybė*, sudarytoja Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus ailės akademijos leidykla, 2012.
- Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, d. II: *Pagėgių savivaldybė*, sudarytojai Rasa Butvilaitė, Martynas Purvinas, Marius Iršėnas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Mastianica Olga, *Praverus namų duris. Moterų švietimas Lietuvoje XVIII a. pab. – XX a. pr.*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2012, p. 44.
- Mekas Tauras, *Senoji vaistininystė*, Kaunas: Vitae Litera, 2016, p. 71–73.
- Pankiewicz Henryk, Hanisz Katarzyna, Apteczki domowe i panny apteckowe w polskiej przeszłości, in: *Farmacja Polska*, 1986, Nr. 4, p. 168.
- Puodžiukienė Dalė, *Medinės ponų namų architektūros raida Lietuvoje XVI a. vid. – XIX a. vid.* Doktoro disertacija: humanitariniai mokslai: menotyra (03H). Vytauto Didžiojo universitetas, 2011.
- Ragauskienė Raimonda, Vaistininkai XVI a. Vilniuje, in: *Vilniaus istorijos metraštis*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2007, t. 1, p. 29–53.
- Ramonaitė Monika, Vaistinė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje: nuo magiškos panacėjos gamintojos iki gurmaniškų marcipanų pardavėjos, in: *Naujasis Židimys-Aidai*, 2012, Nr. 2, p. 122–127.
- Ramonienė Dalia, Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 286.
- Ščiuglienė Vaida, Džiuginėnų dvaro reginių rekonstrukcija, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2002, [t.] 27, p. 49–65.
- Stępniewska Bogumiła, Dawne apteczki domowe w Polsce, in: *Farmacja Polska*, R. XVI, 1961, Nr. 15–16, p. 322–325.
- Szot-Radziszewska Elżbieta, Apteczki lecznicze i „przyjemne“ w dworach polskich. in: *Dwór polski. Zjawisko historyczne i kulturowe*, t. 4, sudarė Tadeusz S. Jaroszewski, Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2000, p. 99–112.
- Vitkauskienė Birutė Rūta, *Trakų Vokės dvaro rūmų pastato architektūrinių formų bei interjerų istorinės ir ikonografinės medžiagos analizė Leandro Marconi kūrybos kontekste*, Vilnius, 2017.

MARIUS DARAŠKEVIČIUS – humanitarinių mokslų srities menotyros krypties doktorantas (Lietuvos kultūros tyrimų instituto ir Vilniaus dailės akademijos jungtinė doktorantūra). Tyrinėja XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos dvarų sodybų architektūrą, interjerą, taikomąją ir dekoratyvinę dailę, bajorų valgomąją kultūrą.

Elektroninis paštas marius@daraskevicius.lt

‘THE MAGICAL ROOM’: LIVELY AND ADAPTIVE
TRADITION OF A STILL ROOM IN MANOR HOUSES
OF THE LITHUANIAN NOBLES

MARIUS DARAŠKEVIČIUS

Lithuanian Culture Research Institute

Vilnius Academy of Arts

The article discusses the causes of emergence and spreading of a still room (Lith. *vaistinėlė*, Pol. *apteczka*), the purpose of the room, the location in the house planning structure, relations to other premises, its equipment, as well as the role of a still room in everyday culture. An examination of the case of a single room, the still room, in a noblemen's home is also aimed at illustrating the changes in home planning in the late eighteenth – early twentieth century: how they adapted to the changing hygiene standards, perception of personal space, involvement of the manor owners in community treatment, and changes in dining and hospitality culture.

Keywords: still room, household medicine cabinet, manor house, interior, *szlachta* culture, education, dining culture, modernisation, Lithuania.